

Allah'ın Adalet ve Hikmeti Bağlamında Engellilik Problemi

Veysel KASAR*

Abstract

In this article, referring to the Qur'anic verses, the problem of theodicy in the context of salah-aslah is examined. The problem of disability is the particular issue dealt with.

First, how the disabled people is presented in the Qur'an is analyzed. Secondly, the issue of disability is discussed in the context of God's attribute of creation. Different version of the term disability and its relevant conditions are highlighted. The ideas of various Islamic sects are put forward. Lastly, the issue of whether the disability is compatible with the wisdom and justice of God.

Keywords: Disability, theodicy, Islam and disability, problem of theodicy in Islam

Anahtar kelimeler: Engellilik, Kötülük Problemi, İslam ve Engellilik, İslamda Kötülük Problemi

Özet

Bu makalede, Kur'an ayetleri esas alınarak, kötülük ve salah - aslah teorisi bağlamında, engellilik problemi ele alınmaktadır. Çalışmada, öncelikle Kur'an'ın engelli kimseleri ne şekilde ifade ettiği tarandı. Bilahere, Allah'ın yaratma sıfatı açısından engellilik tahlil edildi. İnsanlığı meşgul eden kötülük, hayır-şer kavramları çerçevesinde engellilik hallerine atfedilebilecek manalar üzerinde duruldu. Bu çerçevede İslam düşüncesine

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

rengini veren değişik akımların görüşleri aktarıldı. Ve son olarak da, engelliliğin Allah'ın hikmetine uygun olup-olmadığı, bu olayın Allah'ın adaletiyle nasıl te'lif edileceği üzerinde duruldu.

Giriş

Din ve felsefe açısından, yaratılıştaki musibet ve kötülüklerin sırrını kavramak insanlık için bir problem olmuştur. Mü'minler ilahi gücün her şeyi çekip çevirdiğine inanmakla birlikte, bazı durumları açıklamada zorlanmışlardır. "Tabiatta ve insanda var olan kötülük bu sebeple ateizmin çıkış noktalarından birisi" olarak görülür¹. Dini ve felsefi yönü olan bu problem ilk defa Epikür tarafından formüle edilerek şöyle ifade edilmiştir: "Eğer Tanrı mutlak iyi ise, bütün kötülükleri yok etmeyi istemelidir. Eğer her şeye gücü yeten ise buna gücü yetmelidir. Eğer Tanrı böyle ise, - genellikle dinler böyle olduğunu iddia ederler- o zaman kötülük nereden gelmektedir!? Görüldüğü gibi kötülük problemi Tanrı'nın ya iyiliği, ya adaleti ya da kudreti etrafında odaklanmıştır.²

Biz bu çalışmada, kötülük probleminin bir parçası olarak engellilik hallerine Allah'ın adaleti çerçevesinde yaklaşmak istiyoruz. Çünkü insanlar engellilik gerçeği ile birlikte yaşıyor. Kendisi bizzat engelli olan ya da ailesinde bir engelli olup bu problemle uğraşmak durumundaki insanların zihni, Allah'ın adaleti ve hikmeti konusunda sürekli şekilde ya bir sorgulama ya da fikir üretimi içinde bulunmaktadır. Gerçekten bu sorgulama süreci, kimi zaman, Yaratıcı hakkında şüphe bulutlarının oluşmasına da yol açabilmektedir. Bu sebepten çalışmamız engellilik realitesi ile ilgili, hem sağlıklı insanlar, hem de engellilere Allah'ın adaleti ve hikmeti çerçevesinde, dinî bir bakış açısı kazandırmayı hedef almaktadır.

A- Engellilik Problemi ve İnsan

Biz çalışmamızda engelliliğin teorik ve fikri yönünü incelemekteyiz. Devlet kurumları ise, bu işin daha fazla pratik tarafı ile ilgilenmektedir.

¹ Necip Taylan, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, İfav yay., İstanbul 1994, s. 202.

² Rafiz, Manafov, *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise*, İz y., İstanbul 2007, s. 47.

Kamuda değişik sivil kuruluşlar da engellilik ve engelliler gerçeğini insanların gündeminde tutmaktadır. Bilindiği gibi, 3 Aralık, her yıl Dünya Özürlüler Günü olarak anılır. Bu gün vesilesi ile engelli insanlara karşı vazifelerimiz hatırlatılır.

İstatistiklere göre dünya nüfusunun yüzde 10'u, engellidir. Her 10 çocuktan birisi, dünyaya gözlerini engelli olarak açmaktadır. Ülkemizde, 2012 rakamlarına göre 1.559.222'si engelli vardır Yaklaşık 20 milyon insan da engelli nüfusla ilgilidir.¹

Ülkemizde 1.5 milyon engelli çocuktan sadece 45 bini özel eğitim imkânlarından yararlanıyor. Bunlardan 5-6 bini özel eğitim kurumlarından, 40 bini de devlet kurumlarından eğitim alıyor.

Ülkemiz ve dünya nüfusunun hiç de az olmayan bir kısmını teşkil eden bu insanlar kimdir? Din açısından nasıl ele alınmaktadır?

Kişinin hayatını % 40 oranında tesiri altına alan bir rahatsızlığın, 6 aydan fazla veya ömür boyunca devam etmesine engellilik hali denmektedir.

Bu kimselerin çevreye uyumu kimi yerde problem olabilmektedir. Ancak uzmanlar bizi engelli olmanın kendi başına bir uyumsuzluk nedeni olmadığını ifade eder. Önemli olan, kişinin ve çevrenin engelliye nasıl kabul ettiği. Bu konuda mevcut duruma atfedilen anlamın yönlendirici gücü göz ardı edilemez.²

Medenî bir toplum olarak engellilerin toplum hakkında, toplumun da engelliler hakkında geliştirdiği önyargılardan kurtulmamız gerekir. Bu bakış açısını sağlayan kaynaklardan en önemlisi dindir. Dini ilimler arasında Kelam, inanç hükümlerini ilgilendiren bu problemle ilgilenmelidir. Çünkü engelli kişi ve çevresinin bu durumu nasıl kabul ettiği bir inanç meselesidir. Bu inanç dine uygun ya da dini ilkelere itirazı içeren bir muhteva taşıyabilir. Kelam ilmi, "dînî temel akidelere karşı ortaya çıkan şüpheleri ortadan kaldırmak suretiyle dînî akideleri ispata kudret kazandırmayı" hedef edinen bir bilimdir. Bu gaye ve hedef için Kelam, "nakil ile müeyyed aklî deliller kullanır." Bünyesinde "cedel,

¹ www.sgkrehberi.com/haber; www.eyh.gov.tr, erişim: 6.02.2014

² Doğan Çağlar, *Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi*, Ankara 1981, s. 23-24.

münazara ve münakaşa"ya da yer verir.¹

Engelli olmak ve onunla ilgilenmek şüphesiz insan için sıkıntılı bir durumdur. Bu sebeple meselenin psikolojik bir yanı da vardır. İnsanların sıkıntılı anlarda Allah'a daha fazla yöneldikleri psikolojik ve sosyolojik bir realitedir. İnsan bu durumlarda, Yüce bir Kudret sahibine durumunu sunmak; sıkıntılarına çözüm bulmak ümidi ile O'na ibadet ve duâ etmek ister. "Bu yöneliş, zihni plânda kişinin, daha önceden Allah'ı kabul etmiş olmasına bağlıdır. Allah'ı tanımayan insan için ise aynı sıkıntılı durumlar, buhran ve kâbusa dönüşebilir. Söz konusu kâbus, insandaki bağımsızlık, yaşama ve hayatın nimetlerinden istifade etme güdüleri ile de ilgilidir."² Bu tespitten anlaşılacağı üzere, imanın, oluşum, gelişme ve kemal aşamalarında, dini olduğu kadar psikolojik, sosyolojik ve hatta fizyolojik unsurlarla da ilgisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Kelam ilmi ise gayesi itibariyle, "İslâm dininin iman esaslarını ve amellere ilişkin temel ilkeleri naslardan hareketle belirleyen, onları nasların bütünlüğü çerçevesinde temellendirip akli yöntemlerle destekleyen"³ bir bilimdir. Biz de Kelam ilminin bu temel hedefinden hareketle engelli insanlarda oluşan şüpheleri gidermek, realitedeki durumu inançlarımız açısından yorumlamak ve akli bir izaha kavuşturmak niyeti ile bu çalışmaya girmiş bulunuyoruz. Öncelikle Kur'an'da engellilik durumunun nasıl ele alındığını incelemek suretiyle başlamanın uygun olacağını düşünüyoruz.

B- Kur'an'da Engelli Profilleri

Engellilik, Kur'an'da, üç şekilde ele alınmaktadır. Birinci grup âyetler engelliliği, insanî bir durum olarak ele alır. İkinci grup âyetler, bir engelden dolayı dinî tekliflerden muaf tutulma ile ilgilidir. Engellilik ile ilgili üçüncü tür âyetler, özre mecazî bir anlam yükleyip sahibini kötüleyerek anlatır.

1-İnsani Bir Durum Olan Engel: Birinci grubun örneğini Abese Sûresinin başındaki âyetler teşkil eder.

¹ Bekir Topaloğlu, *Kelama Giriş*, Damla y., İstanbul 2010, s.47.

² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Diyanet Vakfı y., Ankara 1996, s. 91-92.

³ Emine Yarımbaş, "Kelam İlminin Tanımı Üzerine", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2:1 (2004), s. 79.

Peygamberimiz (a.s.m) bir gün Kureyş'in ileri gelenlerini İslama davet ediyordu. Abdullah b. Ümmi Mektum,¹ Resûlullah'ın (a.s.m.) yanına geldi ve, "Ya Rasülellah, bana Allah'ın sana öğrettiklerinden öğret" dedi. Bu sözünü tekrar etti. O, Rasûlullah'ın meşguliyetini bilmiyordu. Sözünün kesilmesi Rasûlullah'ın hoşuna gitmedi. Döndü ve bir anlık yüzünü ekşitti; onlarla konuşmaya devam etti. Bu hadise üzerine şu ayetler indi.

"Yanına, âmâ geldi diye yüzünü ekşitip döndü.

Nereden bileceksin, belki de o günahlarından arınacaktı. Yahut nasihat alacak ve (bu) öğüt kendisine fayda verecekti.

(Din hakkında) nasihata ihtiyaç duymayan kimseye gelince, sen ona, yöneliyorsun.

Onun inkâr ve isyan pislîği içinde kalmasından sen mes'ul değilsin.

Sana korkarak gelen ve Allah'tan korkan kimseyi ise ihmal ediyorsun!"²

Kadi Beydavî'ye göre bu âyetlerde, Peygamber Efendimize (a.s.m.) Allah'ın dinini anlatırken, "hakka karşı kör" kimseleri, hakka talip olan, bir "âmâyâ" tercih etmemesi gerektiğine dikkat çekilmekte ve onun şahsında ümmete ders verilmektedir.³

Esas olarak kâfirlere tebliğde bulunmak kötü bir hareket değildi. Burada, "Emma men istiğna" (ihtiyacı olmadığını düşünen / Hakka karşı müstağni duran) kelimeleriyle anlatılan psikolojik durum, Hz. Peygamberin (a.s.m.) kendilerine İslâmı tebliğ için uğraştığı bu kişilerin kalbinin ibret ve ders almaktan uzak olmasıdır. Onlar kendilerini dinle ilgili konularda nasihata muhtaç görmüyorlardı. Ümmi Mektum ise âmâ olduğu halde, Allah'ın dinini samimî şekilde öğrenme arzusu taşıyordu.

Görme engelli Ümmi Mektub üzerinden Kur'an bu âyetlerde, dinle ilgili ikazlara "müstağni davranan" kimseleri tercih etmenin yanlışlığı anlatılır.

¹ Ümmi Mektum Eshab-ı kiramın ilk iman edenlerindedir. Resulullah'ın ikinci müezzini ve Medine valisidir. İsmi, önceden Husayn iken, Peygamber efendimiz adını, "Abdullah" olarak değiştirdi. Annesi Ümmü Mektum Atike binti Abdullah el-Mahzumiyeye'dir. Ümmi Mektum Mekke'de ilk vahyin gelmesinden önce doğdu. 636 (H.15) senesinde vefat etti. ihyaorg.com, erişim: 24.07. 2013

² Abese, 80/1-10.

³ Beydavî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nâsıruddin, *Envaru't-tenzil ve hakaiku't-te'vil*, Seyhzade Şerhi kenarında, İhlas vakfı y., İstanbul 2010, IV, 523.

Doğrusu, hakka talib, imana istekli olan, hidayete ihtiyacını bilen birisi dikkate alınmalı, dini nasihatta öncelik sahibi olduğu bilinmelidir.¹

2-Fiziki Engel: İnsandaki fiziki bir engelden söz eden ikinci gruptaki âyetlerden birisinde, “engellinin savaşa katılmamasında dînî bir sorumluluk olmadığı ifade edilir.²

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا

Gazaya katılmama konusunda âmaya sorumluluk yok, topala sorumluluk yok, hastaya sorumluluk yoktur. Kim Allah’a ve Resulüne itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Kim de itaatten yüz çevirirse onu gayet acı şekilde cezalandırır.” Nisa suresindeki şu ayet de aynı hususa dikkat çekmektedir: لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا

Özür (engel) sahibi olmaksızın cihaddan geri kalan müminlerle, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad eden müminler elbette bir olmaz. Allah malları ve canları ile mücahede edenleri, derece bakımından, cihada gitmeyenlerden üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vadetmiştir; ama mücahidleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.³

3-Engelin Mecazi Kullanımı: Abese Sûresinin dışında, 38 ayrı âyette, “âmâ ve türevleri”, hakka, hidayet ve gerçeklere karşı “körlük,” yani mecazî anlamda ve menfî olarak kullanılmaktadır.⁴ Bu örneklerden biri şöyledir:

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَنُوكُمْ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ
تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

“Sana karşı çıkanlar hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalar elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, (sadece) gözler

¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Din Kur'an Dili*, Eser Kitabevi baskısı, İstanbul ty., VIII, 79.

² Fetih, 48/17.

³ Nisa, 4/95.

⁴ Abdülhakî, Muhammed Fuat, *Mu'cemu'l- Müfehres*, Çağrı y., İstanbul 1984, s. 488. Özrün hangi anlamlarda kullanıldığı ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, DİB.y., Ankara 2005, s. 15-28.

kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler de kör olur."¹ Bu âyet geçmiş nesilleri, tarihî, maziden kalan harabeleri inceleyerek ibret almaya, basiretlerini işletip, dünyadaki gerçek vazifelerini yapmaya, eskilerin hatalarını tekrar etmemeye teşvik etmektedir.² Maturidi bu ayetin tefsirinde, "görmekle" ilgili mecazi vurguya şöyle dikkat çeker: "Geçmiş milletlerin başına gelenler, ya hadiseleri görüp incelemek ya da haberlerini işitmekle bilinir. Bunu yapanların kalpleri yoksa, gezseler de ibret alamazlar; kulakları olsa da işittiklerinden faydalanmazlar." Şu ayeti de aynı hususla ilgili zikreder: *صُمُّ بَكْمٌ عُمِّي فَهَمْ لَا يَرْجِعُونَ* "Sağır, dilsiz ve kördürler onlar. Onun için hakka dönmezler."³ Maturidi, bu ayetin asıl körlüğün gözlerin görmemesi değil, kalbin basiretinin bağlı olmasına işaret ettiğini belirtir. Çünkü Abdullah b. Mektum'un gözü görmüyordu fakat kalbi kör değildi.⁴ Nitekim, şu ayette de yüce Allah, "hakkı ve gerçeği görmemeyi" körlük olarak nitelendirmiştir:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يُعْقِلُونَ

"Onların içinde senin söylediklerini dinlemeye gelenler de var. Fakat sen sağırlara nasıl duyurabilirsin ki? Hele akıllarını da kullanmıyorlarsa!

وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ

*"Onların arasında sana bakanlar da var. Fakat gözleri görmeyenlere sen nasıl doğru yolu gösterebilirsin, hele basiretleri de yoksa!"*⁵ Fahreddin er-Razi geçen ayetlerin tefsirinde şu açıklamayı yapar: "Sağırılık sesi; körlük de suretleri idraki engelleyen bir mânâdır. Bunun gibi, bir kişideki öfke, nefret ve düşmanlık da, muhatabın sözündeki güzellikleri görmek yerine, onu konuşanın hata ve eksikliklerine yoğunlaştırır. Bu algı biçimi ise, Allah'ın insanlara olan lütuf ve ihsanlarının idrakine engel olur. Allah düşmanlık ve öfkenin insana ne derecede zararlı olduğunu bu örnekle anlatmaktadır."⁶

¹ Hacc, 22/46.

² Suat Yıldırım, *Kur'an-i Hakim ve Açıklamalı Meali*, Hacc 22/46, Zaman, gzt. y., İstanbul, 1998, s. 336.

³ Bakara, 2/18.

⁴ Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Te'vilatu ehli's-sunne*, thk.: Fatıma Yusuf Hanemi, Resaleh Publishers, Beyrut 2004, III, 378.

⁵ Yunus, 10/42-43.

⁶ Razi, Fahrüddin Muhammed b. Ziyâuddin Ömer b. el-Hüseyin el-Kureşî, *Mefatihü'l-Gayb*, Hazırlayan: İhyau't-Turasi'l-Arabi, 3. Bas. Beyrut, 1999, VI, 257; Gerçek görmenin basiret olduğuna dair benzer yorumlar için bkz. Zemahşeri, Ebu'l Kasım Mahmut b. Ömer, *el-*

“Allah kime hidayet verirse, işte doğru yolu bulan odur. Kimi de hidayetten uzak tutarsa, artık onlara Allah’tan başka dostlar bulamazsın. Kıyamet gününde onları, kör, dilsiz ve sağır bir halde, yüzükoyun toplarız (haşır).”¹ Ebu Hayyan ayetin ikinci kısmını tefsir ederken, İbn Abbas’a nisbetle, “Onları sevindirecek şeylere karşı kör; bir delil ile konuşmak için dilsiz; fayda verecek şeye karşı da sağırdırlar” der. Katade’den nakille, “hakka karşı dünyada iken sağır davranan bu insanların dünyada ayaküstünde yürüdükleri gibi haşırde yüz üstü yürütülecekleri” yorumuna yer verir. Bu durumun, dünyada hakka karşı ilgisiz kalmanın cezası olarak hüsrân olduğunu söyler.²

Diğer bir âyette de, gerçek karşısında insanın duyarsız davranması anlatılırken, bu durum, “görenle, görmeyenin eşit olmadıkları” şeklinde ifade edilir.³

Kur’anda 14 ayrı âyette, mecazî anlamda sağırlıktan söz edilmektedir. Burada tebei olarak Kur’an ve mecaz konusuna kısaca dikkat çekmek gerekir. Kur’anda mecazi ifade olup olmadığı tartışılmıştır. Hakikat ve mecaz her ikisi de düşünce ve duyguların iletilmesinde vazgeçilmez iki unsurdur. Her dilde yazarlar, hatipler ortama, zamana ve özellikle muhatabların durumuna göre bu iki unsura yer verirler.⁴ Kur’anda bir çok mecazi ifade ve mecaz sanatının kullanıldığı ayet vardır. Bu sanatlar Kur’an’ın ifadelerine güzellik ve tesir katmaktadır. Enfal suresinin 22.

İnşâ İlayetinde “Şüphesiz Allah katında hayvanların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.” ayetinde, “Hakkı işitmeye karşı sağır; gerçeği söylemede dilsiz” kalmanın çirkinliği ifade edilmiştir. Buradaki “sağır ve dilsizi” “hakikat anlamına almamız mümkün değildir. Çünkü, gerçekte sağırlık ve dilsizlik, iradi birer vasıf değildir. İnsanlar sağır ve dilsiz oldukları için sorumlu olmazlar. Surenin bir başka ayetinde (55.) *إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ* Allah katında

Keşşaf an hakaiki'tenzil, Thk.: Abdurrezzahm el-Mehdi, İhyau turasi'l Arabi, Beyrut, 2001, II, 332.

¹ İsrâ, 17/97.

² Ebu Hayyan, Muhammed b.Yûsuf b. Ali b.Yusuf b. Hayyan, *Bahru'l-Muhit*, İsrâ, 15/97 <http://www.altafsir.com>

³ En'am, 6/50.

⁴ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule y., İstanbul 1992, s. 124.

yer yüzündeki canlıların en kötüsü inkâr edenlerdir. Onlar inanmazlar.” Bu ayet ile, önceki ayette söz konusu edilen “şerli canlıların” kim olduğu açıklığa kavuşturulmaktadır.¹

Mecaz, herhangi bir münâsebetle, kelimenin sözlükteki asıl mânâsından, başka bir mânâda kullanılan ve kendi mânâsında kullanılmasına, “Karine-i mani'a” bulunan lâfızlardır. Meselâ, “Falan adam, incilerle konuşuyor,” sözünde, “fasih (ap açık) kelimeler mânâsına kullanılan “inci” kelimesi gibi. Bu kelime, asıl mânâsı dışındaki bir mânâda kullanılmıştır. Çün+kü bu kelime aslında, gerçek inciler için vaz’edilmiş, sonra aralarındaki güzellik münâsebetiyle “fasîh (açık) kelimeler” için kullanılmıştır.

Mecazla ilgili olarak burada, «Dürer-İnci» kelimesinin hakikî mânâsını kasdetmemize engel olan karine (maksadı gösteren alâmet), “konuşuyor” kelimesidir.² Mecazla ilgili sık verilen bir örnek de, “Bizim aslanlar düşman askeri üzerine hücum ederken...” cümlesidir. Kur’an’da mecazla ilgili başka örnekler de bulunabilir. “Gökteki rızkınız” ayetinde, gökten inecek yağmurdaki rızık kast edilmektedir.³ “Parmaklarını kulaklarına tikiyorlar.”⁴ ayetinde, (kulağa kapatılan parmak uçları) yerine kullanılan (parmaklar) kelimesi gibi. “Parmak ucu”, parmağın bir parçası olması münâsebetiyle, bu kelime, asıl manânın vaz’edildiği (konulduğu) mânâ dışındaki bir mânâda kullanılmıştır. Öyle ise burada, bir şeyin tamamı (yâni parmak) onun bir parçası için kullanılmıştır. Bunun karinesi ise; parmakların tamamını kulaklara tıkanmanın mümkün olmamasıdır.⁵

Mecazın Kur’an’daki kullanımını çerçevesinde insanlardaki bazı engellilik halleri de gerçekleri anlatmak için mecazi anlamlarında sıklıkla kullanılmıştır. Bunlardan birisinde,

لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (21) إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصَّمُّ الَّذِينَ لَا يَفْقَهُونَ

“İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın! Şüphesiz Allah katında

¹ Albayrak, age., s. 126.

² Nusret Bolelli, *Belâgat, İfav y.*, İstanbul, Kur’an blm.

www. DarulKitapİslamansiklopedisi,v2.

³ Büyük Haydar Efendi, *Usul-i Fıkıh Dersleri*, Üçdal nşrt., İstanbul 1966, s. 198.

⁴ Bakara, 2/19

⁵ Bolelli, a.y.

hayvanların en kötüsü, düşünmeyen, sağır ve dilsizlerdir"¹ buyrulur. Kulaklarını hakka kapatmış, gözleri gerçekleri görmeyen, doğruyu söylemekte dilsiz davranan bu insanların, "Kıyamet gününde, kör, dilsiz ve sağır olarak toplanacakları" bildirilmiştir.² Bu türden ifadeler Kur'anda hakikatin ifadesi için tercih edilen bir üslup şeklidir. Ayetlerdeki bu türden teşbihler ve mecaz ifadeler insanı tefekküre ve teemmüle sevk etmek içindir.

Özrün bir türevi olan ma'zeret, Kur'ân'da 12 yerde "gerekçe, sebep" anlamında kullanılmaktadır. Günümüzde kullanılan engellilik anlamındaki özre yakın bir anlam, Kur'anda "müstaz'afin" ve "ulî'z-zararı" şeklinde, iki yerde³ geçer.

Bu âyetlerin meâli şöyledir: "Size ne oldu da, Allah yolunda ve 'Rabbimiz Allah'tır. Bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla' diyen zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz!"⁴

Aynı sûrede, "ulî'z-zararı" kelimesi ile, engellilik sahibi olanların cihada çıkmamakta mazur oldukları ifade edilir. Ve, "Erkekler, kadınlar ve çocuklardan—gerçekten—aciz olup da hiçbir çareye gücü yetmeyenler, hiçbir yol bulamayanlar müstesnadır."⁵ âyetinde, engelliler, "müstaz'afin" kelimesi ile ifade edilmiştir.⁶

Hz. Adem ile Havva validemize çocuk ihsan edilmesi ile ilgili âyette, engellilik hakiki anlamda geçer: "...Allah'a, 'Andolsun ki, bize kusursuz (engeli olmayan) bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız' diye duâ ettiler. Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında (sonradan gelen insanlar) Allah'a ortak koşular. Allah ise onların ortak koştuğu şeyden yücedir."⁷ Ayetin öncesine göre, Hz. Adem'in Havva validemize "yaklaşması" sonucu, Havva hamile kalmıştı. Hz. Adem ile

¹ Enfal, 8/22-23.

² İsrâ, 17/97.

³ Nisa, 4/75

⁴ Nisa, 4/75.

⁵ Nisa, 4/98.

⁶ Ebu'ssuud, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşadu Akli'sselim ila mazaya'l Kur'ani'l Kerim*, Nisa 4/98 tefsiri; bkz. Seyyid Kutup, *Fi Zilali'l Kur'an*, Nisa, 4/98 tefsiri; Mektebetu Şamile; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1432-33.

⁷ A'raf, 7/189-190.

Havva Allah'tan "salih çocuk" ihsan etmesi karşısında şükretmek üzere dua ederler. Buraya kadar her şey normaldir. Ancak ayetin devamında, "O ikisi, Allah'ın kendilerine verdiği (Salih evlat)la ilgili olarak şirke düştüler" ifadesi geçer. Oysa ne peygamber olarak Hz. Adem ne de eşi Havva validemiz şirke düşmüştür! Kur'anda bu tercemeyi destekleyen bir bilgi de yoktur. Müfessirler burada, dolaylı bir üslup ile, sonraki ayetlerde ifade edilen Adem (a.s)'ın neslinden gelen insanların şirke düşmesinin anlatıldığını söyler.¹ Ebu's-Suud ise bu durumun, "kulluk ilkesi" gereği Allah'tan insanlığa Kur'ani bir azarlama olduğunu belirtir.²

Fahreddin Razi'nin açıklaması konuyla ilgili daha dikkat çekicidir: "And olsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen, (lutuf ve ihsanından dolayı) kesinlikle (sana) şükredenlerden olacağız" diyerek dua ederler. Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince bu verilenle ilgili olarak Allah'a ortaklar koşmaya kalkışır; çünkü (insanlar) sağlıklı yaratılışı bazen naturalistler gibi tabiat güçlerine; bazen müneccimler gibi yıldızlara; kimi zaman da putperestler gibi putlara nispet ederler."³ Razi ve Ebu's-Suud'un yorumları, insanın nimetlere kavuşunca Allah'ın, ihsanı, takdiri ve yaratması karşısında nankörlük ve şirke düşme riskini açıkça göstermektedir. Çünkü Kur'an "rahimlerde çocukları şekillendirenin Allah" ⁴ olduğunu bildirir. Çocuğun kusursuz dünyaya gelmesi bu nedenle son derece önemli bir şükür sebebidir.

C- Sünnette Engellilere Yaklaşım

Hz. Peygamberin, henüz peygamberlik gelmeden zayıflara, akrabaya, güçsüzlere kol kanat gerdiği biliniyor. Öyle ki, onun bu ahlakı Hz. Hatice validemiz tarafından peygamber oluşunun bir delili olarak gösterilmiştir. Hira mağarasında ilk vahyin gelişinden sonra, yaşadığı korku ve endişe sebebi ile evinde biraz dinlenip durumu Hz. Hatice validemize anlatmış o da kendine şunu söylemişti:

¹ Heyet, *Kur'an Yolu*, DİB. y., Ankara 2006, II, 644.

² Ebus'suud, Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *İrşadu akli's-selim ila mezaya'l-Kur'ani'l-kerim*, el-A'raf, 189/ <http://www.altafsir.com>

³ Fahreddin er-Razi, Ebu Abdullah b. Ömer, *Mefatihul-gayb*, el-A'raf, 189 <http://www.altafsir.com>

⁴ Âl-i İmrân, 3/6.

كَلَّا وَاللَّهِ مَا يُخْزِيكَ اللَّهُ أَبَدًا ، إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّجِمَ ، وَتَحْمِلُ الْكَلَّ ، وَتَكْسِبُ الْمَعْدُومَ ، وَتَقْرَى الصَّيْفَ ، وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ

“Hayır, Allah seni asla utandırmaz! Çünkü sen akraba ilişkilerini sürdürür, güçsüzü yüklenir, yoksulun ihtiyacını karşılar, misafiri ağırlar, ve mazlum hak sahibine yardım edersin.”¹ Hadisteki “el-kelle” kelimesi, kendi işini kendisi yapamayan, zayıf, güçsüz, insanlara muhtaç olan kimse olarak açıklanmıştır.² Bu özellikler ise engellileri ifade eder. Hz. Peygamber değişik vesilelerle engellilere sabır göstermeleri halinde, dünyadaki eksik organları karşılığında, Allah’ın Cennette bunun bir mislini ihsan edeceğini ifade etmiştir. Bu müjdelerden birisi muhtemelen Abdullah b. Ümmi Mektum’la ilgilidir.

إن الله قال إذا ابتليت عبدي بحبيبتيه فصبر عوضته منهما الجنة) . يريد عينيه

“Allah Teâlâ buyurdu: Ben kulumu iki sevgilisi (gözlerini kast ederek) ile imtihan ettiğimde, o da buna sabrederse, iki göze bedel ona Cenneti veririm.”³ Huneyn savaşında bir ayağını kaybederek, engelli olan Umeyr b. Amr’ın durumuna gören Allah Rasülü, “Ayağın cennete senden önce gitti” buyurmuş; cihada çok istekli davranan ortopedik engelli Amr b. Cemuh, “Ben savaşırken öldürülürsem, Cennette ayaklarımla yürüyebilir miyim? Cennette koşmak istiyorum” deyince, Hz. Peygamber, “Evet” cevabını vermiştir. Amr, Uhut savaşına katılmış ve şehit olmuştur. Hz. Peygamber şehadetini duyunca, onun çok güzel bir insan olduğunu bildirmiştir. Hz. Peygamber, Salimoğullarına imamlık yapan görme engelli sahabe İtbân b. Malik’in kendisinden istediği evinin bir yerinde namaz kılarak orayı mecid haline getirme isteğini büyük bir nezaketle yerine getirmiştir.⁴

Hiz. Peygamberin engelli insana tavrının en güzel örneği Abdullah b. Ümm-i Mektum’de görülebilir. Ümmi Mektum Mekke’de kafirlerin zulüm ve eziyetleri dayanılmaz hal alınca, Medineli Müslümanlara dini esasları öğretmek için Medine-i münevvereye hicret etti. Sabah namazında, ilkin hazret-i Bilal, sonra Ümmi Mektum ezan okurdu. Kafirler ile silahlı mücadele başlayınca, gazve ve seriyelerde vazife aldı. Savaşlarda, gür

¹ Buhari, Sahih, Bed’ ul Vahy, Hadis no:3 Mektebetu Şamile

² Mithat Eser, *Engelli Sahabiler*, Nesil y., İstanbul 2013, s. 126.

³ Buhari, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah, *Camii’s-Sahih el-Muhtasar*, İbn., Kesir y. Beyrut, 1987, 3.bs. thk. Mustafa Dib el-Beğa, V/2140 Hn.5329.

⁴ Eser, *Engelli Sahabiler*, s. 127-130.

sesiyle düşmanın moralini bozardı. Veda Haccına katıldı. Peygamberimiz Veda Hutbesini okurken, güzel sesi ile hutbeyi tekrarladı. Hazret-i Ebu Bekr'in hilafetinde müezzinlik yaptı. Bazı savaşlarda Peygamber efendimiz onu Medine-i münevverede vali olarak bıraktı. Hazret-i Ömer devrinde de İslam ordusunda vazife aldı. Abdullah b. Ümmi Mektum (r.a.), Kur'an-ı kerimi ezbere bilenlerdendi. Kur'an-ı kerimin kıraatini öğretirdi. Sohbet aşığıydı. Evi, Mescid-i Nebi'ye uzakta olmasına rağmen daima namaza gelirdi. Mescide gelirken ona hazret-i Ömer yardım ederdi. Mücahit olup, her zaman cihatla katılmak isterdi. Görme engelli olduğu için fiilen katılmamaktan çok üzülürdü. İranlılarla yapılan harplerden Kadisiyye Savaşında bulundu. 636 (H.15) senesinde yapılan Kadisiyye Meydan Muharebesinde elinde sancak olduğu halde bir tepeye çıktı. Yüksek tondaki sesiyle düşmanın moralini bozdu. İbn-i Ümmi Mektum'un bu muharebede şehid olduğu veya dönüşünde vefat ettiği rivayet edilir.¹ Sadece Ümmi Mektum'un hayatı bile, Hz. Peygamber ve reşid halifelerinin engelli sahabileri nasıl itina ile görüp gözettiği; onları sahip olduğu kabiliyet ve özelliğine göre hizmete sevk ettiğini göstermeye yeter.

D- İnsanın Yaratılış Gayesi Açısından Engellilik

Allah'ı tanımak ve emirlerine göre yaşamak insanın bireysel yükümlülüğüdür. İnsan olmanın anlamı bu vazife ile ortaya çıkar. Bu vazifenin yerine getirilmesi, insanın varlık ve mülkün sahibini unutmamasına bağlıdır. Allah mülkün sahibidir. Kur'anda bizi sık sık uyarır: *"De ki: İnsanların Rabbine sığınırım. İnsanların melikine, insanların (gerçek) ilâhına."*². *"O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Melik'tir; Kuddûs'tur; Selâm'dır; Mü'min'dir; Mühemin'dir; Aziz'dir; Cebbar'dır; Mütekebbir'dir. Allah, (müşriklerin) şirk koştuklarından çok yücedir."*³ Bu ayetlere göre "Varlıklar O'nundur ve O'nun emri altındadır. Ayette geçen me-le-ke, sahip olmak demektir. Kelime, hem bir şeye sahip olmayı, hem de kuvvetli olmayı ifade eder. Masdarı olan mülk veya milk, "üzerinde sahip ve tasarrufta bulunulan şeyi" ifade ettiği gibi, "tasarruf yetkisini" de anlatır.

¹ *ihyaorg.com*, erişim: 24.07. 2013.

² Nâs, 114/1-3.

³ Haşr, 59/23.

Bu tasarruf, hem insanlar, hem de mallar üzerindedir.”¹ Çünkü insan Allah’a her an muhtaçtır.² İnsan fıtratının en temel istek ve ihtiyacı Allah’ı tanımak ve kemal sıfatlarıyla birlikte O’na iman etmektir. Bu ihtiyaç başka hiçbir şeyle telafi edilemez.

Bu ihtiyaç insanın aciz olarak yaratılmış olmasındandır. Sadece engelliler değil, herkes fıtraten zayıftır. Sadece engellilerin aciz olduğu sanılır. Bu bir yanılgıdır. İnsan tür olarak acizdir. Çünkü, her şey insana ilişir; onu bir şekilde etkiler, olaylarla ilgisi nispetinde acı çekmesine sebep olur. Bu anlamda insanın belâları ve düşmanları çoktur. Mikroskobik bir canlı, demirden sağlam zannettiği vücudunu tahrip edebilir. Basit ve hakir görülen bir mikrop insanı mezara götürebilir. İnsan, ihtiyaçları itibariyle oldukça fakir ve yoksuldur. Çünkü, “insan mümkün varlıktır. Mümkün de özü itibariyle yoksuldur. Yoksul ise, varlık ve yetkinlik bakımından başkasına muhtaç olmaktır.”³

Bir yandan da bu ihtiyaçları temin etmede tembel ve güçsüzdür; ancak hayatın külfetleri ağırdır. İnsaniyet gerçekliği onu bütün kâinatla ilgili hale getirmiştir. Havaya, suya, toprak ve güneşe muhtaçtır. İhtiyaçları küresel ve evrenseldir. Allah’ın kulu olduğunu unutan insanın, sevdiği ve alıştığı şeylerin devamlı ayrılık ve yoklukları da onu incitir.

Bu imkânsızlıklarına rağmen, insana bahşedilen akıl ona yüksek maksatlar ve sürekli gayeler gösterir. İnsan akıl ile eşyayı kendine musahhar eder. Öyle bir noktaya ulaşır ki, bazen bu aklın, kendine Allah tarafından verilen bir emanet olduğunu da unuttur. Buna rağmen, insanın güç ve kuvvet itibariyle eli kısa, ömrü kısa, iktidarı kısa, sabrı kısadır.

Olumlu ve olumsuz bütün özellikleri ile insan, dünya salonunda imtihan edilmektedir. Yaratılışın en büyük gayesi de budur. Yüzlerce âyet, insanın tecrübe ve sınama sürecine tabi tutulduğunu anlatır.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ

“Biz elbette, sizleri biraz korku, biraz açlık, biraz da mal, can, evlât...

¹ Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredat fî garibi'l Kur'an*, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed, thk.: M.S. Keylani, Beyrut tsz., s. 372.

² Fatır, 35/15.

³ Ömer Mahir Alper, *Varlık ve İnsan*, Klasik yay., İstanbul 2010, s. 53.

noksanlaştırmasıyla deneriz. Başlarına bir musibet geldiği zaman, 'İnna lillahi ve inna ileyhi râciûn' diyerek sabredenleri müjdele!"¹

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا

"İyilik ederseniz kendi lehinize iyilik etmiş olursunuz; kötülük de ederseniz, o da kendi aleyhinizedir."² gibi ayetler bu gerçeği anlatır.

Eşyanın mahiyeti zıtlarının vücudu ile anlaşılır.³ Hayat-ölüm, âfiyet-hastalık, kâmil bir yaratılış-özürlülük, zenginlik-fakirlik, güzellik-çirkinlik.. Daha nice zıtlar, bu âlemin özellikleri olarak birbirine katılmıştır. Altın ve elmas cevheri gibi yüksek kabiliyete sahip ruhlar ile, bakır ve kömür gibi daha alt derecedeki ruhların birbirinden ayrılması için kudret sahibi Allah, zıtları birbirine karıştırmış; zararları menfaatlerle karşı karşıya getirmiş; güzellik ve çirkinliği iyilik ve kötülüğü birlikte yoğurmuş ki, gerçek anlamda bir deneme olsun.

Bu denemenin dini ıstılahtaki karşılığı kulluktur. İnsan Allah'a kul olmak üzere yaratılmıştır. Kulluğun en önemli vesilesi insanın akıl ve irade sahibi kılınmasıdır. Dolayısıyla irademizin sonucu olan kötü ve iyi fiiller; sevap ve cezaya istihkak açısından, insana aittir. Ancak birçok fiiller de var ki, bunlarda insanın cüz'i iradesinin bir müdahalesi yoktur. İztirari kader diye ifa edilen bu durumlardan birisi de engelli yaratılıştır. Bunlar Allah'ın insanları sınamasının bir eseridir.

İnsan deneme sürecinde olduğunu kabul etmek istemiyor. Gerçekte başka bir alternatifi de yoktur. Bunun bir sebebi, insanın hazır menfaate ve zarara aldanmasıdır. Bazen peşinen eline geçen, bir dirhemlik lezzet yüzünden, gelecekte maruz kalacağı bir batmanlık tokata kendini müstehak eder. Fakat yanlış tercih yaptığının farkında değildir. Çünkü her insan menfaatine düşkün olarak yaratılmıştır. Bu, umumî bir zaaftır. Zaaflarımız bizim en büyük imtihan araçlarımızdır. Zaaflara Kur'an şöyle dikkat çeker:

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا (19) إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا (20) وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا

¹ Bakara, 2/155-157.

² İsra, 17/7.

³ Semih Dugaym, *Mevsuatu ilmi'l kelam*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1997, I, 675; Ali Arslan Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi*, DİB. yay., Ankara tsz., s. 251.

“İnsan sabrı kıt ve hirsına düşkün olarak yaratılmıştır. Kendisine bir zarar dokununca feryadı basar; hayır isabet ettiği zaman da cimri kesilir.”¹

فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize yalvarır. Sonra (da) kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz zaman, ‘Bu bana ancak benim bilgim sebebi ile verilmiştir’ der, Hayır! O, bir imtihandır, fakat çokları bilmezler.”²

Engellilik hali insanın maddî ve dünyevî yaşantısını sınırlayan bir durumdur. İnsanın yaratılışından gaye, sadece dünya hayatını yaşamak değildir. İnsana verilen vücut nimeti ile hayattan lezzet almak, rahat yaşamak, yaratılışın neticelerinden bir kısmıdır. Fakat insanın yaratılışı, söz konusu bu dünyevi sonuçlarla sınırlı değildir. Yaratılışın asıl ve daha önemli hedefleri Allah’a yöneliktir. Bu açıdan düşünülürse, bir şeyin nefsine ve dünyaya ait gayesi bir ise, onu Yaratana ait doksan dokuzdur. Bu durum, devlete ait gemiyi, cüz’î bir maaşla yürüten kaptanın durumuna benzer. Geminin donatılıp denize indirilmesinde yüz maksat varsa, bunlardan sadece birisi, kaptanı çalıştırıp ona maaş vermektir. Maaş kaptanın hizmetine karşılık cüz’î bir mükâfattır. Bunun gibi, insan da yüce Allah’ın çok sayıda isim ve sıfatına ayinelik etmektedir. Allah’ın kemal sıfatları en geniş anlamı ile insan yaratılışında kendini göstermektedir. Ahmet Y. Özemre, bir cam bardak suda, Yüce Allah’ın 31 isminin tecelli ettiğini ifade eder.³ Buna göre insan yüzlerce isme ayinedarlık edebilir. Çünkü, yaratılışın en yüksek gayesi ve fıtratın en yüce neticesi, Allah’ı tanımak ve ona iman etmektir. Engelliliğin, Allah’ın iradesini göstermenin ötesinde, şifayı aratmakla Şâfi, emsallarından farklı olmakla Bedi’, Hâlık, Bârî’, Musavvir gibi isimleri göstermesi de mümkündür. Ayrıca, insan, alıştığı eşyadaki harikulade yönleri çoğunlukla fark etmez. Alışkanlık kalın bir gaflet perdesine dönüşür. Belki de yüce Allah, gafil ve nankör insanları engelliler yolu ile uyarmayı murat etmiş olabilir! “Korku ve ümit dengesini hissettirmekle, Kendi Rubûbiyyetine iltica ve kulluğu hatırlatıyor olabilir.”⁴

¹ Mearic, 70/19, 21.

² Zümer; 39/49.

³ Ahmet Yüksel Özemre, *Vahye Göre Akıl*, Şule yay., İstanbul 2006, s. 260.

⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelam*, Bilmen yay., İstanbul tsz., s. 313.

E- Allah'ın Yaratma Fiili Açısından Engellilik

Hastalık, musîbet, engellilik gibi haller, son tahlilde Allah'ın fiillerindedir. Maturidi bu hususu geniş şekilde ele alarak incelemiştir. Ona göre, halk, ibda', ihya, imate, ten'im (nimet verme) ta'zip (azaplandırma) ve terzik (rızkı verme) gibi fiiller Allah'ın tekvin sıfatına bağlıdır. Tekvin ise, Cenab-ı Hakkın zatı ile kaim kadim bir sıfattır. Tekvin sıfatı mümkün olan şeylerin olmaları vaktinde, ilim ve iradeye uygun bir şekilde, ihdas ve icad (yaratmak ve varlık vermek) ile tesir eder.¹ Ehl-i Sünnet için, "Allah Teâlâ'nın bütün fiilleri zorunlu olmayıp ilim, irade, kudret ve tekvin sıfatlarının birer taalluku olarak caiz (mümkün) olan hususlardandır."² Bu cümleden olarak Kur'an yaratmayı bütünü ile Allah'a nispet ederek anlatır:

بِئِنَّ مَلِكِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاءً وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ (49) أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاءً وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ

"Göklerin ve yerlerin mülkü Allah'ındır. O dilediğini yaratır. Dilediğine kız, dilediğine de erkek çocuk bahşeder. Kimine kız ve erkek çift olarak verir. Dilediği insanı da kısır bırakır. O her şeyi bilen ve her şeye gücü yetendir."³ Kişileri farklı cinsiyetlerde yarattığı, bazen kısır bıraktığı gibi, engelli ve sağlıklı yaratan da Allah'tır.

Kur'an "Allah'ın dilediğini yaptığını" bildirir. 'وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ'⁴ "Senin Rabbin dilediğini yaratır, dilediğini seçer" ayetinde dilemek ve yaratmak Allah hakkında kullanılmıştır.⁵ İrade etmek ve yarattıklarını iradesi ile yaratmak bir kemal işaretidir. "Ehl-i Sünnetin ittifakı ile Allah bütün kemal sıfatları ile vasıflanmıştır. O eksiklik, acz ve devamsızlık belirtisi olan şeylerden münezzehtir." Müslümanlar arasında, "Allah'ın dilediği olur, dilemediği gerçekleşmez" şeklinde nakledilen söz, hiç kimsenin gönlünde şüphe uyarmadan yerleşmiştir.⁶ Buna göre engellilik

¹ Emrullah Yüksel, *Sistemantik Kelam*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 51-52.

² Şerafettin Gölcük- Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya 1991, s. 211.

³ Şûrâ, 42/49-50.

⁴ Kasas, 28/68.

⁵ Halife Keskin, *İslam Düşüncesinde Allah-Alem İlişkisi*, Beyan y., İstanbul 1996, s. 123, 124, 133.

⁶ Nureddin Sabuni, *el-Bidayetu fi usuli'ddin (Maturidiyye Akaidi)*, trc. Bekir Topaloğlu, DİB. y., Ankara 1987, s. 73.

halleri de Allah'ın dilemesi ve yaratması ile. Şu ayette de bu vurguyu görebiliriz:

“هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ” *Annelerinizin rahimlerinde size dilediği gibi sûret veren O'dur. Ondan başka ilâh yoktur ve O'nun kudreti her şeye galiptir ve hikmeti her şeyi kuşatır,*¹ ayetinde rahimlerdeki farklı yaratılışlar, Allah'ın iradesi ve İlâhî hikmetin bir görüntüsü olarak ifade edilmiştir. Bu sebepten vücutların farklılığı Allah'ın irade ve ihtiyar sahibi oluşuna bir işaret olarak görülmüştür.

Maturidî, ilâhî fiillerin ihtiyarî oluşlarını mevcudatın birbirinden farklı mahiyette yaratılmış olması ile izah eder. Ona göre tabii ya da zarurî olan fiil, ancak tek mahiyette olabilir. Halbuki kâinata mevcut olan zıtlıklar, ilâhî fiillerin bir ihtiyara dayandığını gösterir.² Maturidî'nin görüşlerini ayrıntılı şekilde anlatan Neseî, yaratmadaki güzellik-çirkinlik gibi zıtlıkların Allah'ın kudretinin kemaline delil olduğunu söyler. Çünkü tek türde bir şeyi yaratmak zorunluluğa işarettir. Bu yüzden, cisimlerdeki güzellik ve çirkinlik, hoş olmak ve kötülük, fayda ve zarar, elem ve lezzet, açık bir hikmet ve doğru bir tedbirdir. Böyle olmasında –yaratmakla ilişkin fazlasını yapma söz konusudur. Bu, farklı bir şeyi de yaratmakla ilgili bir tür kudret gösterisidir. Sınırlı iradeye göre şamil bir iradeyi, Allah'ın Zatı dışındakilere kadir olduğunu ve kullarının işlerinde yetkili olduğunu, iradesini sürekli gerçekleştirdiği, Zatı dışındakilerin O'nun yardımına muhtaç; Onun övülmüş ve hiçbir şeye muhtaç olmadığını ifade eder.³ İnsanların organlarındaki farklılıklar da bunun açık bir örneğini teşkil eder. Maturidî'ye göre “akli zaruretle herkes kendi fiilinin güzellik-çirkinlik, elem-lezzet, sevgi-nefret açısından zaman zaman şahsi arzusunun dışında cereyan ettiğini pekala bilir. Buna göre kullara ait fiilin oluşum şeklinde başkasının (Allah'ın) etkin bir iradesinin bulunduğu sabit olur.”⁴ Çünkü, “kainattaki bütün mümkinat O'nun kudretinin eseridir. Kudret sıfatı ilahi iradenin taalluk ettiği şeyleri yaratır. O halde bütün mümkinat Hak

¹ Al-i İmran, 3/6.

² Maturidî, *Kitabu't-tevhid*, thk. F. Huleyf, Mektebe İslamiyye, İstanbul 1977 s. 60.

³ Ebu'l-Muin b. Meymun Neseî, *Tabsıratu'l- Edille*, thk. H.Atay-Ş.Ali Düzgün, DİB. y. Ankara 2003, II, 254.

⁶⁷⁻ Maturidî, *Kitabu't-tevhid*, s. 292; Bağdadi, Ebu Mansur Abdulkahir b.Tahir et-Temimi, *Kitabu Usuli'ddin*, Beyrut, tsz. s. 93.

Teâlânın kudret ve iradesinin tecellisidir. Buna rağmen O'nun kudret ve iradesi yalnız hayra (konumuz açısından sağlıklı insana) taalluk eder, şerre (engellilere) talluk etmez demek, mümkünâtın bir kısmını Allah'a isnat etmek, bir kısmını etmemektir. Bu ise Allah'ın Kudret ve iradesine nisbeten eşit olan mümkünâtın bir kısmını diğer bir kısmına sebepsiz tercih etmek demektir. Müreccihsiz tercih ise bâtıldır."¹

Şu halde, Allah, insanları, alışageldikleri niteliklere sahip, bütün azaları salim ve işleyen insanlar halinde yarattığı gibi, eksik, kusurlu, kısmen aktiviteden uzak olarak da yaratabilir. O, insanları, eksik ve kusurdan salim bir şekilde yaratmaya mecbur ve mükellef değildir. Mülk onundur. O mülkü üzerinde tasarruf yetkisine sahiptir.

F- Kötülük Problemi ve Engellilik

Kötülükleri sosyal, ahlaki ve fiziki olarak üç kısma ayırabiliriz.² Sosyal hayattaki kötülük değerlerin çığnemesi ile ortaya çıkmaktadır. Allah (c.c) vahiyle insana iyi ve kötü değerleri öğretmiştir. İnsan hür yaratıldığı için cüz'î iradesi ile bu tür kötülük karşısında sınıma halindedir.³ Yaratılıştaki cinsiyet, ırk, coğrafya, kültür ve örfler gibi sosyal sebeplerin Allah'ın ayetleri olduğu Kur'anda değişik yerlerde açıkça ifade edilir.⁴ Fakat insanların bu temel farklılıkları zaman zaman düşmanlık, haksızlık, ayrımcılık, zulüm ve adaletsizlik sebebi haline getirdiği dünyanın acı bir gerçeğidir. Bazı istisnalar olsa da dini metinler temelde vahyin esintisini taşır; insanlara, merhameti, şefkati, adaleti, iyiliği ve insani yaklaşımları öğütler. Fakat insanlar, hırs ve bencillikle, sosyal ya da ekonomik sebeplerle hemcinslerine dünyayı zulüm arenasına çevirebiliyor. Dolayısıyla sosyal ve ahlaki kötülüklerin sebebinin büyük nispette insanın kendisi olduğu basiretle görülen bir realitedir.

Kötülüğün fiziki boyutunda büyük ölçüde insani gayretleri aşan

¹ Maturidi, *Kitabu't-tevhid*, s. 292; Ali Arslan Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi*, s. 25.

² Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, DİB. y., Ankara 2002, s. 111-113.

³ bkz. İnsan, 76/3; Leyl 92/12-14; A'lâ, 87/3.

⁴ bkz.:Fâtır, 35/11; Nebe' 78/8; Şûrâ 42/11; Hucurat, 49/13; Mu'minûn, 23/14.

durumlar söz konusudur. Depremler ve yanardağ patlamaları gibi bazı kozmik felaketlerin yol açtığı kötülüklerin yüce Allah'ın kâinata koyduğu sünnetullahı/kevni kanunlara göre meydana geldiği bilinmektedir. Bununla beraber bu tür kötülüklerden de uzak kalmak belirli bir ölçüde insanın tabiattaki sünnetullahı tanınması ile mümkündür. Barajlar kurulması, meskenlerin fay hatlarına yapılmaması gibi.. Yaygın hastalıklar ya da sel felaketlerinin kimi zaman bu insanları bu türden kötülük karşısında aciz bıraktığı da tecrübelerle yaşanan insani gerçektir..

Fiziki kötülüklerin büyük bir kısmını insandaki engeller oluşturmaktadır. Engellerin bir bölümü genetik yapıya bağlıdır. Bir kısmı da kazalar sonucudur. Kazalar ise, insanın eğitimi, alışkanlıkları ve kültürü ile ilgilidir. Bu kategoriye giren engeller insan alışkanlıklarına bağlı yanlışların rehabilite edilmesi ve bilgilendirme süreci ile azaltılabilir. Ya da tamamen ortadan kaldırılabilir.¹ Hatta biyolojinin bir bölümü olan,

¹ Engelliliğin genel sebepleri günümüzde tıp ve fizyoloji bilimlerinin araştırmalarına göre şöyle sıralanmaktadır:

- Aile soyunda var olan kalıtsal hastalıklar
- Özellikle kalıtsal hastalığı olan akrabalar arasındaki evlilikler
- Anne ve baba arasındaki kan ve Rh uyumsuzluğu
- Kromozomal nedenler
- Annenin doğum yaşının altında ya da üstünde bir yaşta hamile kalması sonucu doğumlar
- Hamilelikte doktor tavsiyesi dışında ilaç kullanımı, annenin sigara, alkol, uyuşturucu alması,
- Hamilelik sırasında iyonize röntgen ışınlarına maruz kalma, hamilelikte yetersiz beslenme veya ateşli, bulaşıcı hastalık geçirme
- Hamilelikte kaza, aşırı stres, zehirlenme ve travmaya maruz kalma
- Hamilelikte sağlık kontrolleri ve gereken testlerin yaptırılmaması
- Hamile kalmadan önce ve hamilelik döneminde alınması gereken vitamin ve minerallerin eksikliği
- Çok sayıda ve sık hamile kalınması veya doğum yapılması
- Annede yüksek tansiyon, kalp hastalığı, şeker hastalığı gibi hastalıkların bulunması

Doğum Anına Ait Nedenler:

- Doğumun sağlık kuruluşunda, sağlık elemanlarınca gerçekleştirilmemesi
- Doğumun beklenen süreden önce ve güç olması
- Bebeğin düşük doğum ağırlığı ile doğması
- Doğum esnasında bebeğin travmaya maruz kalması
- Doğum esnasında bebeğin oksijensiz kalması

Doğum Sonrası Nedenler:

- Doğum sonrası bebeğin ağır ve ateşli hastalık geçirmesi
- Yeni doğan bebeğin sağlık kontrolünden geçirilmemesi ve gerekli testlerin yaptırılmaması
- Bebeğin aşılarının düzenli olarak yaptırılmaması
- Ağır doğum sarılığı

“biyolojik sistem ve olayların moleküler düzeyde incelendiği moleküler biyoloji ve genetik bilimi” ile,¹ genetik yapıya bağlı engellerin üzerinde de tıbbi araştırmalar yapılmaktadır. Böylece Allah’ın insanın mikro alemine koyduğu kanunların keşfi ve bu kanunların akışına göre yapılacak düzenleme ile bazı engellerin azaltılması mümkündür. Moleküler biyolojinin ileri safhası olan genetik mühendisliği hem maliyetli hem de uzun zaman gerektiriyor. Projelerin faydalı olup-olmadıkları hayata geçirilmeden anlaşılıyor; geçse de çok mükemmel gibi duran bir deney, hiç beklenmedik bir arıza ile son derece kötü sürprizleri barındırıyor. Uzmanlar bunu da biyolojik yapının tabiatı ile açıklıyorlar.²

Buna göre genetik yapıya dayalı engellerin kısa zamanda kaldırılma imkânı pek kolay gözüküyor. Ancak üstteki dip notta verdiğimiz engellilik sebeplerinin, insanların ortak gayretleri ile nispeten azaltılması mümkündür. Bunlar nesillerin eğitimine, kurumsal ciddiyete ve toplumsal bilinçlenmeye bağlıdır. Biz bu realiteyi dikkate alarak işin tekrar inanç boyutuna dönmek istiyoruz. İnsani engeller yaratılış açısından birer kötülük müdür? Düşünürler bu realiteyi yorumlarken iki temel hususa dikkat çekmiştir: Öncelikle kötülük probleminin varlığını kabul edenler, kainatta iyiliğin çoğunlukta, kötülüklerin ise azınlıkta olduğunu ifade etmişlerdir. İyilik, güzellik, insanın yaratılışından başlayıp, gökyüzündeki gezegenlerin işleyişine kadar kâinatı kuşatmıştır. İnsan en güzel duygularla, bu duyguları ifade edecek bir çevre ile birlikte yaratılmıştır. Yaratıcı kendi güzelliğini bize bir yavrunun gülüşünde, uçan kuşun cıvıltısında, akan suyun âhenginde, bir çiçeğin kokusunda hissettirmektedir.³ Varlık bir güzelliştir. Ve bu güzellik Yaratıcının isim ve sıfatlarına dayanır. Aslında varlıkların gerçeklikleri Allah’ın isim ve sıfatlarının zayıf birer gölgesidir. Bu düşüncenin temelinde şu ayet vardır:

-
- Bebeğin yetersiz beslenmesi
 - Ev, iş, trafik kazaları
 - Zehirlenmeler
 - Doğal afetler
 - Ailenin ve çevrenin eğitimsizliği (Cehalet)

<http://sevgicegidunyasi.com.tr/index.asp?sayfa=14> erişim:4.2.2014

¹<http://bio.metu.edu.tr/tr/sss> erişim: 4.2.2014; <http://www.engelliler.biz/forum/saglik-kas-hastaliklari/74074-genetik-hastaliklara-tedavi-umudu.html> erişim: 4.2.2014

² <https://eksizozluk.com/genetik-muhendisligi--397397> erişim: 4.2.2014

³ Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s.111.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

“Yedi kat gökler ve yer ve içindekiler Allah’ı tesbih eder. Hiçbir şey yoktur ki, Onu hamd ile tesbih etmesin. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız.”¹ Bu ayeti müfessirler “eşyanın hudüsü ve imkânı ile Allah’ın varlığına işaret etmesi” olarak ele almıştır. Çünkü eşya renk, tat, koku ve benzeri nitelikleri; atomları (cüz-ü layetecezza’) gibi en küçük parçaların hal dilleri ile Allah’ın ilmine, kudretine, hikmetine işaret eder. Mahlukat yaptıkları bu tesbihle, Allah’ı şirkten tenzih etmektedir.² Allah (c.c) Kur’anda yüce zatını, “En güzel isimlerin sahibi” olarak tanıtmıştır.³ Esmâ-i hüsnâdaki çeşitlilik sebebi ile varlıktaki güzelliğin boyut ve renkleri de değişiktir. Dilin tattığı yiyecekteki güzellik ile, kulağın fark ettiği sesteki güzellik, burunla algılanan kokudaki zevk, akılla idrak edilen gerçeğin güzelliği; kalbin, vicdanın ve ruhun hissettikleri, iman, merhamet, şefkat gibi manevi güzellikler değişik değişiktir.⁴ Aslında bir birinden çok farklı bu güzellikler bizi son tahlilde Yaraticının isim ve sıfatlarına ulaştırır. Bu sebeple de, “kainatta bizim çirkin ve kötü gördüğümüz bir çok şeyler ve hayat olayları, bize göre öyledir. Dolayısıyla onların çirkin ve kötü oluşu izafi (relatif) dir. Aslında onlar varlıktaki bizi hayrete düşüren dengenin unsurudur ve bu denge içindeki görevi ile güzel ve iyidirler.”⁵

İslam kelâmında engellilik, salah-aslah konusu ile de ilgilidir. Salah (iyi) ve aslah (en iyi) bazı Mu’tezili alimlerce aynı anlamda kullanılmakla birlikte, onlara göre Allah için gerekli (vacip) olan fiillerinde aslaha değil salaha riayet etmektir. İster salah ister aslah kelimesi ile ifade edilsin, bu kavramların anlamı, kulların menfaatini gözetip fiillerini buna göre yapmasının Allah’a (c.c) vacip olması, böyle bir fiilin sadece Allah’a nispet edilmesi ve bunun uluhiyet kavramından ayrı düşünülememesi demektir. Mu’tezile’ye göre aslah fikrine bağlı olarak bir günah veya suçun sonucu olmaksızın dünyada elem çekmiş olan iyi kullara karşılık (ivaz) olarak

¹ İsrâ’, 17/44.

² Razi, Fahreddin, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan, *Mefatihü'l Gayb*, İsrâ’ tefsiri, Mektebetü’ş- Şamile; Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf, *Bahru'l Muhit*, İsrâ’ Tefsiri, M. Şamile; Beydavi, Nasiru’ddin Ebu’l Hayr Abdullah, *Envaru’t-tenzil ve esraru’t-te’vil*, İsrâ’ tefsiri, M. Şamile.

³ bkz.: el-A 'râf, 7/180; el-İsrâ, 17/1 10; Tâhâ, 20/7; el-Haşr, 59/24.

⁴ Said Nursi, *Şualar* (4. Şua, 6. Mertebe-i Nuriye-i Hasbiye) risale02, s.881.

⁵ Hüseyin Aydın, *Yaratılış ve Gayelilik (Teleoloji)*, DİB. y., Ankara 2002, s.173.

Ahirette yüksek dereceler vermek de Allah için vaciptir.¹ Mu'tezile ekolleri, "Allah'ın kulları için uygun olanı yaratmasının vacip olduğu konusunda ittifak halindedir."² Mu'tezile'ye göre "kul için bunun aksini düşünmek mümkün değildir. Onun hikmeti kulların iyiliğini düşünmeyi gerektirir. Mu'tezileye göre, Allah'ın fiillerinin kullara zararlı olabileceğini savunmak, O'nu âdil olmamak ve zulümle nitelendirmek, düzensiz iş yaptığını ileri sürmek olur.³ Ehl-i Sünnet kelimcilerine göre Allah'ın kulun yararına ve menfaatine uygun - en uygun olanı yaratması (vacip) zorunlu değildir. "Ehl-i Sünnet alimleri, Allah'ın fiillerindeki hikmet ve maslahatı akli bir gayeye değil, hür iradesine bağlı bir ikram ve ihsan olarak" kabul eder. Onlar ilahi fiiller hakkında "salah ve aslah kelimeleri yerine adetullah ve sünnetullah tabirlerini kullanmış, vücup fikrini de şiddetle reddetmişlerdir."⁴

Mu'tezile, salahın dünya hayatı için mi, Ahiret hayatı hakkında mı olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bağdat ekolü, kul hakkında "hem din ve hem de dünya ile ilgili, en uygun (aslahı) yapmak vaciptir," görüşündedir.⁵

Mu'tezile alimleri çocuklara acı çektirilmesi konusunda iki temel görüş dile getirdiler: Bazılarına göre Allah onlara illet (nedensiz) acı çektirir. Bunlar Allah'ın çocuklara karşılık vereceğini söylemedi. Çoğunluk ise, çocuklara elemi Allah'ın baliğ olanlara ibret almak üzere verdiğini ifade ederek, Allah'ın onlara Ahirette karşılık vereceğini ifade etti. Bu gruba göre, Allah elem çektirip karşılık vermeseydi, zulüm işlemiş olurdu. Bu görüşü dile getirenler, zararlı fiilin hikmete dönüşmesini Ahiretteki karşılık şartına bağlamaktadır.⁶ Eğer Allah, insanları karşılık (ivaz) vermeksizin

¹ Avni İlhan, "Aslah", *DİA*, III, 495; krş.: Şehristani, *Nihayetü'l ikdam fi ilmi'l kelim*, s.138 (M.Şamile/el-akide)

² Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makalatü'l-İslamiyyin*, thk. Helmut Riter, Alman Müsteşrikleri y., Kaysbedan, 1980, s.251.

³ Şehristani, Muhammed b. Abdülkerim b. Ebi Bekir, *el- Mîlel ve'n-nihal*, Daru'l Ma'rife, Beyrut, 1996, II, 57; Saim Kılavuz, *İslâm Akaidi ve Kelâma Giriş*, Ensar y., İstanbul 2012, s. 189.

⁴ Kadi Abdulcebbar b. Ahmed, *Şerhu Usuli'l Hamse*, Ümmü'l Kura nşrt. yy. s.486; krş.: Şehristani, *Nihayetü'l ikdam fi ilmi'l kelim*, s. 137-138 (M.Şamile/el-akide); Avni İlhan, "Aslah", *DİA*, III, 495.

⁵ Heyet, *Kelam Elkitabı*, Grafiker y. 1. baskı, Ankara, 2012, s. 446.

⁶ Eş'ari, *Makalat*, s. 252-253; Maturidi, *Kitabu't-tevhid*, trc.: B. Topaloğlu, İsam y. Ankara, 2002,

cezalandırırsa veya suçları olmaksızın onlara elem verirse, bu zulüm olur. Çünkü onlara, suçsuz oldukları ve cezayı hak etmedikleri halde, zarar vermiş olmaktadır. Faydasız acı çektirme, ahmaklıktır, hikmetsiz ve boş iştir. Sevap için olmayan ve ceza yolu bulunmayan acı çektirmenin faydası da yoktur. Bu sebeple Mu'tezile'ye göre Allah, elemeleri ve hastalıkları mükelleflerin yararına olsun ve Ahirette karşılığını alsınlar diye yaratır.¹

Maturidi ve Eş'ari, Mu'tezile'nin, "insanlar için salah ve aslaha riayet etmek Allah'a vaciptir" görüşüne karşı çıkmış; zorunluluk kavramını ilahi fiillerle ilintilemenin uluhiyet makamıyla bağdaşmayacağını ifade etmişlerdir. Onlara göre ilahi fiillerde maslahat ve hikmet vardır. Ama zorunluluk yoktur. Kulları için en uygunu yaratmak O'na vacip değildir. Bu (böyle düşünülürse) Allah'ın lütfunu inkâr etmek anlamına gelir. Çünkü üzerine vacip olan bir hakkı eda eden, hak sahibine lûtufta bulunmuş olmaz. İnsan için en iyi olanı yaratmanın vacip olduğunu söylemek, Allah'ın kudret alanını sınırlamakla eş değerdedir.²

Kelâm âlimleri, realite ile inançlarımız arasında makul bir çizgi ortaya koyma gayretindedir. Engellilik durumları, insana haksızlık, zulüm ve adaletsizlik gibi durmaktadır. Kur'an ayetlerini merkeze alarak bu hadiseye bakılırsa durumun böyle anlaşılması gerektiği ortaya çıkar. Kur'an'a göre yüce Allah, asla zulmedici değildir. Çünkü zulüm eksiklik sıfatıdır. Allah bütün eksiklik sıfatlarından münezzehtir. Bu konuda değişik ayetler vardır.

“ولا يظلم ربك أحداً” *Rabbin kimseye zulmetmez.*³

“ما يبدل القول لديّ وما أنا بظلام للعبيد” *Benim katımda sözde değişme olmaz: Ben kullarıma asla zulmedici değilim.*⁴

s. 276; Mu'tezile görüşünün ayrıntılı örnekleri için bkz. Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Furkan kitaplığı y., İstanbul, 2001, s. 83-84.

¹ Kadı Abdulcebbar, *el-Muhtasar fi usuli'ddin*, (Resailu'l adl ve't tevhid, thk.: Muhammed Umare, Kahire, 1971, s.1-221'den Ramazan Altuntaş, "Allah'ın Yaratıklara Acı Çektirmesi", *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (2005), s. 51. Krş. Pezdevi, Ebu Yüsr Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, trc. Ş. Gölcük, Kayıhan y. İstanbul, 1980, s. 180.

² Nesefi, Ebu'l-Muin, *Kitabu't-Temhid*, thk.: C. Hasan Ahmed, Daru't-Tebaa Muhammediyye, Mısır, 1986, s.342-343.

³ El-Kehf,18/49.

⁴ Kaf, 50/29.

“إِنَّ اللَّهَ لَا يَظُنُّ مِنْ قَالِ ذُرَّةٍ”¹ Muhakkak Allah zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez.”¹ ayetleri Allah’ın zulümden münezzeht olduğunu bildiriyor. Zulüm, “lügatte bir şeyin, miktarını azaltmak, artırmak, vaktini geçirmek suretiyle ait olduğu yerin dışına koymaktır. Zulüm insanla insan, insan ile Allah ve insanla kendi nefsi arasında olmak üzere üç türdür.”²

Konumuzla ilgisi bakımından engellilik durumu Allah’tan insana bir zulüm müdür? sorusu sorulabilir Allah’ın insana engellilik vermekle zulmettiği vehmi insanlara ait bir düşüncedir. Önceki kısımlarda insanla Allah arasındaki ilişkinin yaratıcı-yaratılan ilişkisi olduğu ifade edildi. Buna göre, Kur’an ayetleri açısından insanın kendini yaratan zatın fiilini zulüm ile nitelemesi mümkün değildir. Zulüm bir hakkın zayı edilmesi ya da hakka tecavüz ile ortaya çıkar. İnsana varlığını lutfeden Zata karşı insanın bir hakkı yoktur ki insan engelli olmayı zulüm olarak görsün! Çünkü, insanın Allah’a karşı bir hakkı söz konusu değildir.

Üstte iktibas ettiğimiz son ayetin tefsirinde Alusi, “miskale zerre”nin Cahiliyye ve İslamda, yerdeki kırmızı karınca ya da karıncanın başı kadar az/küçük bir miktarı ifade ettiğini” bildirir. Mu’tezile bu ayeti delil göstererek, zulmün Allah’ın kudreti dahilinde olduğu, ancak hikmetinin gereği Allah’ın zulmü işlemediğini ifade etmiştir.³

Kur’ân-ı Kerîm’de “hak ve adaletin mutlaklığı” önemle vurgulanmıştır. Allah’ın, Ahirette, hiç bir haksızlığa meydan vermeyecek şekilde bizzat adaletle hükmedeceği kesinlikle belirtilmiştir.⁴ Adalet niteliği çeşitli türevleriyle birlikte pek çok âyette Allah’a nispet edilmiştir. Bu kelime Kur’anda, Allah’ın adalet sıfatını ifade edecek şekilde kullanılmamış olsa da, “kıst” kelimesi hem Kur’an’da, hem de hadislerde Allah’ın bir sıfatı

¹ En-Nisa,4/40.

² El-İsfahani, *el-Müfredat*, s.316. Allah ile insan arasındaki zulmün anlamı, insanın nifak, şirk ve küfre düşmesidir. Müellif bunlarla ilgili ayetleri şöyle sıralar. “Şirk çok büyük bir zulümdür.” (Lokman,13) “İyi bilin ki, Allah’ın laneti zalimlerin üzerindedir.” (Hud, 18) “Allah’a yalan iftirasında bulunandan daha zalim kim olabilir!?” (En’am, 93) Bu duruma göre Allah’ın insana engelliliği vermekle zulmettiği vehmi insanlara aittir. Önceki kısımlarda, insanla Allah arasındaki ilişkinin yaratıcı-yaratılan ilişkisi olduğu ifade edildi. Çünkü, insanın Allah’a karşı bir hakkı söz konusu değildir.

³ Alusi, Şihabü’-din Mahmud b. Muhammed b. Abdullah el- Hüseyini, *Ruhu’l- meani fi tefsiri’l Kurani’l azim fi seb’i’l-mesani*, Nisa suresi tefsiri, M. Şamile.

⁴ Bekir Topaloğlu, “Adl”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 387.

olarak ifade edilmiştir. Aynı şekilde Allah'ın (c.c) zülümünden beri oluşunu ifade eden isim ve sıfatları Kur'anda değişik ayetlerde yer alır. Mutlak adalet sahibi oluşunu bildiren adl; adaletle hükmeden muksıt; salah kasdı ile engellemek anlamına gelen el-hakem ve hükmedenlerin en güzeli anlamına gelen ahkamü'l hakimın isimleri de adaleti ifade edenlerden sadece bir kaçıdır.¹ Bu isim ve sıfatları dikkate alarak varlık planında da yüce Allah'ın yarattığı engelleri Allah'tan insanlara yönelik bir kötülük, çirkinlik ve zülüm olarak nitelemenin mümkün olmadığını düşünmekteyiz.

a-Hayrın ve Nimetin Bilinmesini Sağlama

Kur'an Allah'ın adalet sahibi ve hikmetli iş yapan bir zat olduğunu ifade ediyor. Bu temel gerçeğe birlikte, düşünce tarihinde varlıktaki insanın hoşuna gitmeyen kötü, sıkıntılı, elem ve ıstırap veren şeyler yanında iyilik, güzellik ve hayırlı yönlerin de bulunduğu birçok düşünürün dikkatini çekmiştir. Mesela Sokrat, "kâinatı mânevi ve ahlâkî bir illetin, ihsan edici bir iradenin eseri olarak tasavvur etti.² Hadiselerin zaruri (zorunlu) oldukları için değil hayır oldukları için meydana geldiklerini"; tabiatta yalnız akıl belirtileri görmekle kalmayıp, bunda insanlar için rahmetle dolu rahmani kudret alametlerinin var olduğunu söyledi.³ Eflatun bu düşünceleri daha ileri taşıdı. "Kainatta hayır üst, şer alt olsun diye, alemin Sultanı her kısmı tertip ve tanzim ederken, en kolay ve en hayırlı olduğuna hükmettiği sistemi tasavvur etmiştir," dedi.⁴

Bu tespitler bizim için her şeyi ile kabule şayan olmasa da, her iki düşünürün de tabiattaki bir gerçekliği hissedip tespit ettiği dikkat çekiyor.

Endülüslü sufi düşünür Muhyiddin b. Arabi, genel olarak şerrin nadiren ve şaz kabilinden yaratıldığını söyler. İbn Arabi, "Cennet zorluklarla, Cehennem ise şehvi arzularla kuşatılmıştır," hadisinden hareketle,⁵ şer

¹ Topaloğlu, *Allah İnancı*, İsam y., İstanbul 2006, s. 84; Mehmet Kubat, *Kur'anda Tevhid*, Şafak y., İstanbul, 1994 s. 220; Suat Yıldırım, *Kur'anda Uluhiyet*, Kayıhan y., İstanbul, 1987 s. 176.

² Elmalılı Sokrat'ın Allah'a nispet ettiği "illet" kelimesinin İslam inancına uygun olmadığını ifade eder; burada onun kastının Yaratıcı olduğunu söyler.

³ Yazır, *Metalib ve Mezahib*, Eser nşr., İstanbul 1978, s. 236-237.

⁴ Yazır, *Metalib ve Mezahib*, s. 244.

⁵ Bu rivayetin aynısı olmamakla birlikte şu mealde bir hadis vardır: *Rasülüllah (a.s.m)'dan*

yaratılmasaydı, varlığın ridası da kısa kalacak, nice güzellikler bilinmeyecek. Allah'ın cömertlik denizi çoğalırken azalmaya başlayacaktı" der ve şu ayetle düşüncesini temellendirir.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ "De ki: "Söyleyin bana: şayet suyunuz çekilir, yerin dibine giderse, o akan tatlı suyu, kim getirebilir size?"¹ Ona göre, "bazı şeylerin bozulması çok şeyin oluşmasına vesile olur. Eğer cüz'i bozulma ortadan kalksa külli bozulma kaçınılmaz olur. Şu halde az bir şer meydana gelecek diye çok hayrı terk etmek çok şer demektir." İbn Arabiye göre kainattaki hayırlara nispetle, şer azamet güneşi karşısında bir zerre gibidir. Bu zerre (şer) ona bir zarar veremediği gibi O'nun parlaklığını da artırmaktadır. Tıpkı beyaz ve güzel bir yüzdeki siyah benin, o yüzün güzelliğine güzellik, çekicilik katması gibi.² İbn Arabi Allah'ın yarattığı şerlerin O'nun ihsan, lütuf ve nimetlerine nispetle çok az ve kıymetsiz olduğunu söylüyor. İslam düşüncesinde umumi olarak bu düşüncenin geçerli olduğu gözükür.

İbn Rüşd de adl ve cevır'le ilgili bir tartışmada, "Bizatihi malum olan hususlardandır ki, çok az olan şerle birlikte pek fazla olan hayrın bulunması az şer sebebiyle pek fazla olan hayrın yok olması halinden çok daha iyidir," der. Bu hususa insanın yaratılması ile ilgili meleklerin Allah'a ettikleri itirazı örnek verir.

"Rabbın meleklerle: 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' dediği vakit onlar:

ateşe insanları en çok atan şeyin ne olduğu soruldu. 'Ağız ve ferc' (cinsiyet organı ve dil) buyurdular. En fazla neyin insanları cennete soktuğu soruldu. 'Allah'a takva ve güzel ahlak' buyurdu. (Tirmizi, Birr, 62 (2005)'den, KSM, İbrahim Canan, Akçağ y. Ankara, 1993, 16/329.) Benzer bir hadiste, Hz. Peygamber, açlıktan midesi üzerine taş koyduğu bir esnada, dünyada tok ve nimetler içinde yüzenlerin Ahirette aç ve çıplak olacaklarını; dünyada aç ve çıplak olanların, Ahirette nimetler içinde yüzecek ve tok olacaklarını bildirmiştir, Hadisin bir kısmı şöyledir: "Ya Rabbi, dünyada (günahlarla) nefsinde ikram eden, Ahirette onu küçük düşürecek değil mi? Burada nefsinin günahattan alıkoymakla küçük düşürene, orada (Ahirette) ikram edilecek değil mi?!? Ya Rabbi, nefsinin günaha sürükleyen, Alah'ın razı olmadığı şekilde O'nun mülkünü kullanandır değil mi? Ve o kimsenin Ahirette bir kısmeti de yoktur değil mi? Cennet ehlininse ameli yerden çıkan bitki (nin yetişmesi gibi) hüznüldür. Ya rabbi, Cehennem ehlinin ameli çok kolaydır. Cennet ehlinin ise ameli zordur değil mi? Kendini bir anlık şehvete kaptıran, uzun zaman hüznünlere maruz kalır değil mi?" (Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, Şuabu'l-İman, 3/499 Mektebetu Şamile, Mütünü'l Hadis)

¹ Mülk, 30.

² Muhyiddin İbnü'l-Arabi, *Hikmette Son Nokta (El-Bulga Fi'l Hikme)*, trc. Vahdettin İnce, KİTAN, y. İstanbul, tsz., s. 264-265.

“Â! Oradaki nizamı bozacak ve yeryüzünü kana bulayacak bir mahlûk mu yaratacağsın? Oysa biz sana devamlı hamd, ibadet yapıp, Sen’i tenzih etmekteyiz’ dediler. Allah: ‘Ben, sizin bilmediğiniz pek çok şey bilirim’ buyurdu.”¹

İbn Rüşd’e göre Allah Teala meleklerle şunu anlatmak istiyordu: Varlıklardan bir şeyin varlığı hem hayır hem şer olur da, ondaki hayır ciheti daha galip bulunursa, hikmet onun yok edilmesini değil var edilmesini gerektirir.²

Bu ayetten anlaşılıyor ki, yaratma umumi neticelere göre cereyan etmektedir. Allah’ın hikmeti kainatta ve insanda kötülük türünden eşyanın var olmasını gerekli kılmıştır. Çünkü eşya -kimi yerde- zıddı ile daha iyi bilinir. Engeller de bu gruba girer. Engeller, insanların düşündükleri gibi bir kötülük sayılsa da, insana, hayatın ne kadar büyük bir nimet ve lutf olduğunu, sağlıklı yaratılmış olmanın takdir ve teşekkürle ölçülmeyecek derecede Allaha ait bir ihsan olduğunu gösteriyor. Bu ise umumi ve büyük bir hayırdır.

b-Mutlak Yaratılışın Hikmetli Olduğu

Allah’ın yaratması umumi neticelere göre cereyan etmektedir. Yaratma fiili mutlak anlamda hayırdır, güzeldir. Yağmurun icadı ve yaratılmasından bazı insanlar zarar görebilir. Fakat rahmet genel için büyük hayır ve güzellikleri getirir. Bazı insanların şeytanın izini sürüp onun yolunu tercih etmesi, bu insanlar için şerdir, kötüdür; fakat şeytandan gelen kötü telkinlere karşı vahye yönelip hidayet yollarına girenler hakkında aynı “şerli varlık”, insanlar için kemale ermenin merdiveni ve moturudur. Vatan müdafaası için askeri cihata sevk etmede zahirde zayıf ve kötülükler de yaşanır. Ancak, din, mal ve namusların ayaklar altına düşmemesi için askere gerek ve ihtiyaç vardır. Engellilik de insana nispetle şer ve kötü gibi gözükse de neticeleri yönüyle güzeldir. Engellilik, yaratıcının iradesi, kudreti, insanı sınaması; ve O’nun lütuf ve kereminin, kula uygun olanı vermenin her şeyin sahibi olan Zatın Kudret elinde bulunduğunu anlamaya vesiledir.

¹ Bakara, 2/30.

² İbn Rüşd, *Faslu’l-makal el-keşf an minhaci’l-edille* (Felsefe - Din İlişkileri), Hz. Süleyman Uludağ, Dergah yay., İstanbul 1985, s. 343-344.

Gazzali yüce Allah'ın fiilleri ile ilgili bu çerçevede şu tespite yer verir: "O'nun fiilleri, en güzel, en adil ve en mükemmel şekildedir. O fiillerinde hikmet sahibidir. Onun fiili hakkında zulüm düşünülemez; çünkü o başkasının mülküne müdahil olmamaktadır. O'nun dışındaki herşey, algılanan ya da hissedilen (akılla bilinen ve duyularla fark edilen her şey) yokken O'nun kudreti ile var edilmiş, vücuda çıkarılmıştır. O ezelde varken hiçbir şey yoktu. O kudret ve iradesini göstermek için mevcudatı yarattı, ihtiyacı olduğundan değil. O yaratmak ve teklife muhatap kılmakla insanlara lütfetmiştir. Allah dilerse insanı elemeler ile de sınayabilir. Ve bu, O'nun insana zulmü değil, adaletidir."¹ Gazzali'nin sınama sözünden şunu çıkarabiliriz: Her sınama sonunda kaybeden ve kazanan vardır. Engellilik sınaması da Allah'a isyana sebep olmazsa kazanmaya; O'na itiraza yol açarsa hüsrana götürür. Çünkü, Allah'ın takdirine itiraz edilmez, kadere itiraz eden sadece kendine zarar verir.

Mutlak yaratılışın hikmetli olduğuna Maturidi de şu ifadelerinde dikkat çeker:

"Her mülk sahibinin malik olduğu şeyde dilediği kadarını yapmağa hakkı vardır. Kuvvet ancak Allah'tandır. Sonra asıl olan şudur ki, gerçekten umumiyetle zulüm ve sefehin her ikisi çirkin, hikmet ile adalet de güzeldir. Fakat bir şey, bir halinde hikmet, başka bir halinde ise sefeh, bir halinde zulüm, diğer bir halinde de adil olur."² Bu tespite göre, engellilikte, insana nispetle kötülük görünse bile, ibret, ders alma ve yaratıcının kudretini tanımaya vesile olması gibi sonuçları itibari ile hikmetin bulunduğu söylenebilir. Çünkü, "ilahi kader netice ve meyveler itibariyle şerden ve çirkinlikten münezzehtir" olduğu gibi illet ve sebep itibariyle dahi zulümden ve çirkinlikten mukaddestir. Çünkü kader hakiki sebeplere bakar adalet eder. İnsanlar ise görünen sebeplere hükümlerini bina eder, zulmeder.³

Maturidi zararlı, kötü, sefeh gibi gözüken, hikmet dışı vehmedilen şeylerin -ki engellilik de insanlarca bu şekilde düşünülmektedir -Allah'a nispet edilmemesinin temelinde Seneviyye türü bir inancın bulunduğunu

¹ el-Gazzali, Ebu Hamid, *Mecmuatü'r-Resail* içinde *Kavaidü'l akaid*, Daru'l fikr, Beyrut 2006, s. 163.

² Maturidi, *Kitabu't-tevhid*, s. 215-216.

³ Said Nursi, *Sözler*, (R. Nur Külliyyat-I içinde) Y. Asya y., İstanbul 1996, s. 204.

söyler. Çünkü duyular hissedilen şeylere ait hikmetleri tam idrak edemez. Çünkü bir halde zararlı olanın başka bir halde yararlı olması caizdir. Maturidi bu hususun Mu'tezilenin "birine faydalı olmayan bir fiilin meydana gelmesi, hikmete uygun değildir" fikrini de boşa çıkardığını söyler. Ve der ki:

"Bununla beraber kesinlikle zararlı olan bulunmaz ki, onunla birisinin faydalanması mümkün olmasın. Bu faydalanma:

- ya delâlet (rehberlik) yolu ile
- veyahut öğüt verme yolu ile
- veyahut kendisinde nimeti hatırlatma ve azaptan kaçındırma yolu ile
- ya da mahlûkatı hakkında emir ve yaratma hakkına sahip olanın bildirilmesi
- veya bunlardan başka ifade edilmesi güç olan bir çok hususlar ile olur."¹

İslam feylesofları bu problemi ele alırken, kötü gibi gözüken olayların hayır, iyi ve fayda cihetlerini dikkate almışlardır. "Onlara göre mutlak kötü diye bir şey yoktur. Başka bir ifade ile kötülük gibi bir olgu varsa da o ârizî ve nisbîdir. Allah mutlak anlamda iyidir, yetkindir, hikmet ve cûd sahibidir. Bu itibarla gerek insanlar tarafından yaşanan elemeler, acılar ve sıkıntılar, gerekse diğer canlıların maruz kaldıkları yaralanma ve telef olma gibi insanın kötülük olarak değerlendirdiği olgular, maddî olan ve madde ile birlikte bulunan, şu halde yetkinliğine baştan beri sahip olmayan varlıklar için söz konusudur. Kısaca kötülük, oluş ve bozulmuş alemindeki varlıklara göre vardır ve o hakikatı bakımından varlığın kemali demek olan iyyinin eksikliğidir; mutlak değil, izafîdir."²

Büyük ölçüde Selefin rengini taşıyan Maturidi alimi Ebi'l İzz de meşhur Tahaviyye şerhinde, "*Hayır tümüyle senin elindedir. Kötülük ise sana ait değildir.*"³ hadisinden hareketle, Allah'ın katıksız bir kötülük ve şer yaratmayacağını söyler. "Aksine O'nun bütün yarattıklarında bir hikmet

¹ Maturidi, *Kitabu't-tevhid*, s. 218.

² Hasan Hüseyin Bircan, *İslam Felsefesinde Mutluluk*, İz yay., İstanbul 2001.

³ Müslim, Ebu'l Hüseyin İbnu'l Haccac el-Kuşeyri, 771: Ebû Dâvûd 760; Tirmizî, 3422, Nesâî, II, 130.

vardır, o hikmet itibariyle şer gibi görünen de bir hayırdır. Ancak bazı insanlar için onda bir şer bulunabilir, bu ise cüzî ve izafi (göresel) bir şerdir. Şanı yüce Rabbimiz küllî, mutlak bir şer yaratmaktan, münezzehtir, işte böylesi bir şer, O'na nisbet edilemez." der. Ona göre zülüm ve kötülük ya genel mahlukatın kapsamı içerisine sokulur, *اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ*, *قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ* ve

"Allah her şeyin yaratıcısıdır."¹: "De ki: Hepsi Allah'tandır."² buyruklarında olduğu gibi.

Ya da bir sebebe izafe edilir, *قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ (1) مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ*

"Yarattıklarının şerrinden."³ buyruğunda olduğu gibi.

Yahut ta faili hafzedilir.

وَأَنَا لَا نَدْرِي أَشَرُّ أَرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا

Cinlerin: "Doğrusu biz yerde bulunanlar için şer mi murad edildi, yoksa Rableri onlar hakkında hayır mı murat etti bilmiyoruz."⁴ ayetlerindeki gibi.⁵

G-İlâhî Adalet ve Engellilik

Yaratılıştaki "adalet" sözünden ne anlamalıyız? Yaratılıştaki özürlerin adaletle ilgisinden önce, hâdiselere bakış açısının eşya ve hâdiselerin mahiyetini idrak etmede etkili olduğu psikolojik gerçeğini hatırlamak gerekir. Bilindiği gibi insan akli bir olayı incelerken, yalnız dışardaki uyaranların sağladığı materyal ile yetinmemekte, zihinden de birçok şeyler katmaktadır. Bir anlamda insan, çevreyi / kâinatı kendi ruh ve kalp aynasının rengine göre müşahede etmektedir. Filozof Kant'ın dediği gibi, 'Eşyayı olduğu gibi değil, olduğumuz gibi görmekteyiz.'⁶ Bu insani durum hadiseleri değerlendirmeye de yansımaktadır. Bir musibet, kişiye, ortama, ilkelere, kimin adına bakıldığına göre farklı anlam kazanabilir.

¹ ez-Zümer, 39/62.

² en-Nisa 4/78.

³ et-Felak 113/2.

⁴ el-Cin, 72/10.

⁵ Ebu'l İzz, Ali b. Ali b. Muhammed, *Şerhu akideti'tahaviyye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Beyrut 1997, II, 518.

⁶ Baymur, s. 131.

Sözün değerini tespitte dikkat edilen, “kim, nerede, kime söylemiş” kriteri gibi, özürler de insanın olaya bakışına göre anlam kazanır. Bu anlamda hangi şeyin adalet olup olmadığı önem kazanmaktadır.

1- Adalet Çeşitleri

a- Menfi Adalet

Adaletin birinci türü menfi adalettir ki, haksızları cezalandırmaktır. Mağduriyete maruz kalanın hakkını müteccavizleri cezalandırmakla vermek; insanların Allah'ı inkâr etmesi, nimetlerine nankörlükte bulunması, insan ve Allah haklarına tecavüzler, zulümle bulaşık söz ve amellerin cezasının verilecek olmasıdır. Bu adaletin mevcudiyetine delil vahiylerdir. Ad ve Semud gibi zalim ve tâğî kavimlerin sürekli azap sillesi ile terbiye edilmeleri ilâhî bir adalet mekanizmasının varlığını gösterir.¹ Bu tür bir adaletin olmaması hikmetsiz ve abes bir iş olurdu. Yüce Allah böyle bir şeyden münezzehtir. Maturidi Allah'ın bu türden adalet ve hikmeti ile ilgili şu tespiti yapar: “Cenab-ı Allah'ı hakkı ile bilen O'nun fiilinin hikmetin dışına çıkmasının caiz olmadığını bilir.”² Adaletle muamele etmek de bir hikmettir. Gerçek şu ki, “eski-yeni, medeni-gayri medeni, bilgili-bilgisiz herkeste, dünyada iken elde edilemeyenlerin gerçekleşmesi konusunda bu alemin ötesinde başka bir hayatın varlığına dair ilhama benzeyen gizli bir şuur hali mevcuttur. Faziletin mükafat, kötülüğün de cezaya lâyik olduğu meselesi her vicdanın sahibine duyurduğu bir husustur.”³ Gerçek şu ki, “eski-yeni, medeni-gayri medeni, bilgili-bilgisiz herkeste, dünyada iken elde edilemeyenlerin gerçekleşmesi konusunda bu alemin ötesinde başka bir hayatın varlığına dair ilhama benzeyen gizli bir şuur hali mevcuttur. Faziletin mükafat, kötülüğün de cezaya lâyik olduğu meselesi her vicdanın sahibine duyurduğu bir husustur.”⁴

b-Müspet Adalet

Kur'ân-ı Kerîm'de “hak ve adaletin mutlaklığı” önemle vurgulanan

¹ Nursi, *Sözler* (Külliyat-I içinde), Yeni Asya y., İstanbul 1996, s. 38.

² Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, thk. F. Huleyf, Mektebetü'l İslamiyye, İstanbul 1979, s.108.

³ Tabbara, *Ruhu'd-dini'l-İslami*, s. 116'dan naklen Yener Öztürk, *Kur'anda Ahiret*, Işık y., İstanbul 2004, s. 155.

⁴ Tabbara, *Ruhu'd-dini'l-İslami*, s. 155.

hususlardandır. Kur'an'ın anlattığı adalet ise sadece sosyal hayatta tezahür etmez. Mutlak kudretin adaleti, dünya ve ahireti kuşatır; varlıkların bütün tabakalarına nüfuz eder. “Allah her şeye belirli ölçülerle vücut verir; vücut ve hayatın devamı için gerekli organlar takar, sûret giydirir; her şeyi yerli yerine koyar. Bu anlamdaki adaletle göre O, her hak sahibine kabiliyetine göre hakkını vermiştir.”¹ Mahlukatı inceleyen ilimler ve fenler de bu gerçeği gösteriyor.

Dünyada bir şekilde engelli yaratılmış olanlar da emsallerine göre dünyevi nimetlerden tam istifade edememe karşılığında yaratıcının adaleti ile muamele göreceklidir. Bu husus hem Kur'an ayetlerinde görülmekte hem de bazı hadislerden anlaşılmaktadır. Öncelikle yüce Allah, Ahirette, hiç bir haksızlığa meydan vermeyecek şekilde bizzat adaletle hükmedeceğini belirtmiştir:

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ

“Biz, kıyamet gününde adalet terazilerini kuracağız. O gün kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan iş, bir hardal tanesi kadar bile olsa, onu adalet terazisine getiririz. Hesap gören olarak biz yeteriz.”²

Bir âyet-i kerîmede, وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Rabbinin sözü, doğruluk (sıdk) ve adalet (adl) bakımından tamamlanmıştır”³ buyrulmakla, O'nun sözünün adaletli olduğu belirtilmiştir. Ayetlerde Allah, adaletin zıddı olan “zulüm” kavramından tenzih edilmiş,⁴ “adl” anlamına gelen “kist” ve “hak” kelimeleri Kur'an'da ve hadislerde Allah'a izafe edilmiştir. Adl kelimesi bir mübalaga sıfatıdır. Allah'ın sıfatı olarak, çok adaletli, haktan başkasını söylemeyen ve haktan başkasını yapmayan anlamına gelir.⁵

¹ Abdurrahman Elmalı, “Kur'an'da Adalet (Adl) Kavramı”, HRÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Şanlıurfa, 1997, s. 3; Adaletle ilgili bu tasnifin geniş açıklaması için bkz. Nursi, Sözlere, (10. Söz) (Külliyat-I içinde), Yeni Asya yay. İstanbul, 1996, s. 38; Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. Hayyan, Tefsiru'l-bahri'l muhit, İnfitar, (Mektebetü's- Şamile).

² el-Enbiyâ: 21/47; ayrıca bk. Yûnus: 10/54-55; ez-Zümer: 39/69.

³ el-En'am,6/115.

⁴ Bk. Âl-i İmrân: 3/18; el-En'âm: 6/57; el-A'râf: 7/8; Yûnus: 10/4, 47.

⁵ Topaloğlu, Bekir, “Adl”, DÍA, I/388. İlgili hadisler için bkz.: Tirmizî, “Da'avât”, 83; İbn Mâce, “Du'â”, 10.

Bu ilahi beyanlara göre engellilerin dünya hayatını imanla bitirme şartı ile Yaratıcının lûtuft ve ihsanı çerçevesinde mükâfat görecekları düşünülebilir. (Bununla ilgili ilahi vaadler, Sünnette Engellilik başlığı altında ifade edilmiştir.)

Müspet adaletin görüldüğü varlık sahnesinde insanın adalet ve hikmetle yaratıldığına işaret eden İnfitar suresindeki şu ayetlerdir:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ (6) الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ (7) فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ

“Ey insan! Kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir? O Rabbin ki, seni yarattı, seni düzgün yapıp kıldı (sevake), sana tenasüp ve i'tidal verdi (adalet). Seni dilediği en güzel şekil ve biçimde terkip (yarattı) etti.”¹ Müfessirler buradaki tesviyeyi, “uzuvları salim, menfaatlara göre ve hikmete uygun şekilde yapmak” olarak anlamıştır. İkrime ve Ebu Salih ayete “Allah isterse insanı her hangi bir hayvan da yaratabilirdi” yorumunu yapmıştır. Mekhul ise ayetin, “dişi ve erkekliğin onun dilemesi ile olduğuna” işaret ettiğini söylemiştir. Mücahit de tesviye anlamındaki kelimeyi, insanın yakınlarından birine benzemesi ve bunun Allah’a ait bir fiil oluşuna yorumlamıştır.²

Kısacası tesviye, eşyayı, ona kendisiyle tamamlanacağı hususları vererek hikmete uygun, düzgün bir şekle koymaktır.

Çağımız müfessirlerinden Elmalılı ise, “Biz insanı en güzel biçimde (takvim) yarattık”³ âyetindeki takvîmi de ta’dil anlamında yorumlamış; insanın maddî ve mânevî her türlü güzelliği kabule müsait; gerek ahlâk ve mâneviyat, gerekse cismâniyet ve fizik yönünden en güzel biçime erebilecek bir kıvamda yaratılmış olması şeklinde anlamıştır.⁴ Buna göre, insan hayır ve şerde, fayda ve zararda oldukça geniş potansiyel ile yaratılmıştır.

Süleyman Ateş ise bu ayetin insanın ana rahmindeki dört dönemine işaret ettiğini söyler. Buna göre aşılana yumurta hemen bölünmeye başlar; rahim yolu kaslarının gerilmesi ile 8 gün içinde rahme ulaşır. Gün geçtikçe

¹ İnfitar, 64/6-8.

² Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr Kurtubi, *el-Camiu li ahkâmi'l-Kur'ani'l-Kerim*, M.Şamile, 19/213.

³ Tin: 4.

⁴ Elmalı, Abdurrahman, “Kur’ân-ı Kerim’de Adalet ve (adl) Kavramı”, s. 291, 293, 294.

bölünüp çoğalmak suretiyle bir ayda 1 mm. ikinci ayda 2 cm.'ye ulaşır. Üçüncü ayda 9 cm.'yi bulur. Böylece insan şekli 45 gün sonra belli olmaya başlar. Kur'an bu dönemdeki gelişme ve şekillenmeye ilâhî tesvîye diyor. İkinci ayda ceninin elleri ve ayakları, üçüncü ayda ise parmakları belirgin hale gelir. Bu da sûrede "ta'dil" ile ifade edilmiştir. Bilahere genlere göre farklı özellikler ortaya çıkar. Bu dönemlerin Allah'a nisbet edilmesi, O'nun koyduğu değişmez biyolojik, fizyolojik ve anatomik kanunlara işarettir. İnsanoğlu teknik ve ilimde ne kadar ilerlerse ilerlesin, insanın bel suyundaki canlı hayvancıkların bir tanesini bile yaratmaya gücü yetmez, yetmeyecektir. Çünkü bunların terkibi bellidir. Ancak taşıdığı canlılık vasfı insan için bir muamma olarak kalacaktır.¹

İnsan yaratılışındaki bu süreci unutup bir organın eksik olması sebebi ile Allah'a serzenişte bulunabilir mi? Bu sorunun cevabından önce insanın engelli doğma fiiline müdahalesi olup olmadığına bakmak gerekir.

Çocuğun yaratılma aşamalarının hangisinde anne-babanın iktidar ve hesaplaması ile bir fiil icra edilmektedir? Bu süreçte insanın tedbir, akıl ve ilgisi yetkili olsaydı hiçbir anne-baba çocuklarının engelli olmasını istemezdi. Vakıa, bu süreçte, ebeveynin müdahalesi de "yok" denecek kadar azdır. Çocuğun engelli doğmasında, dış sebepler -ilerde temas edilecek- varsa da insan iradesi ile belirlemenin nispeti çok bilinmeyenli bir denklemin cüz'i bir parçası gibidir.

Bu süreç dikkate alınınca insanın Allah'a karşı "bana haksızlık edildi" deme gibi bir lüksü olmayacağı anlaşılır. Çünkü haksızlık, bir hakkın verilmemesinden ortaya çıkar. İnsanın Allah'a göre hangi hakka sahip olduğu düşünülebilir? İnsanlar her şeyin yaratıcısı olana karşı hak dâvâ edemezler. Çünkü verilen bütün vücut mertebeleri vukuattır, birer illet ister. Fakat verilmeyen mertebeler imkânattır. İmkânât ise ademdir, adem ise nihayetsizdir. Ademler ise illet istemezler. Nihayetsize illet olamaz."² Şu halde nihayetsiz imkanat içinden, toprak hayvan, bitki değil de insan olarak yaratılan bir kişi engellilik sebebi ile kendine Allah tarafından adaletsizlik edildiğini düşünebilir mi?

¹ Ateş, Süleyman, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, darulkitap.com2

² Said Nursi, *Mektubat*, 24. Mktb. Risale 0.2 s.480.

2- Vazife - Ceza Yönünden Adalet

Din bir sınamadır. Sınama güç ve imkâna göre gerçekleşir. Aksi halde adalet olmaz. Teklifte adalet, verilen imkânlar ile teklif edilen hususlar arasında dengenin bulunmasıdır. Ehl-i Sünnetin geneline göre, “Güç yetirilemeyecek şeyi insanlara teklif etmek Allah hakkında caiz değildir. Acize teklif, hikmet değildir, abes bir iştir. Bu, âmâyı görmekle, kötürümü yürümeyle sorumlu tutmak gibidir. Böyle bir iş Hakîme (Hikmetle iş yapan Allah’a) nispet edilemez.”¹ Bu açıklama Ehl-i Sünnetin Maturidi koluna aittir. Eş’arilere göre teklif-i mâlâ yutak mümkündür. Onlar bu konudaki,

أَنْبِيُونِي بِأَسْمَاءِ هُوَ لَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ³ ve لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

ayetleri ile, الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا

“Onlar ki gözleri, beni hatırlatan ayetlerin karşısında bir örtü içindeydi ve işitmeye de tahammül edemiyorlardı”⁴ gibi ayetleri delil getirmişlerdi.

Eş’arilere göre, “Teklif-i mâlâ yutak” mümkün olmasaydı, Allah güç yetirilemeyen şeyden sığınmayı dua olarak öğretmezdi; meleklerden bilemeyecekleri eşyanın isimlerini bildirmesini istemezdi”, “kafirler ayetleri işitmeye tahammül edememekle birlikte Hakkı dinlemekle mükellef tutulmazdı.”⁵ Maturidiler sözkonusu ayetleri sevab ve ikabı gerektiren teklif değil, tahmil anlamında yorumlamışlardır. Allah’ın gücünü yetmeyeceğini bilerek bir insana dağı yüklemesi caizdir. Allah dağı yüklese insan da ölür. Ama bu bir teklif değildir. Teklif karşılığında sevap ve ikabın gerçekleşeceği bir ameldir.⁶ “Allah kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemez”⁷ âyetini Yazır, şöyle tefsir eder: “Her yükletilen sorumluluk, ona güç yetirebilme şartına bağlıdır. Ferdin sorumluluğu, gücüyle ve kapasitesiyle ölçülmek gerekir. Gücü ve kapasitesi fazla

¹ Sabuni, Nureddin, *el-Bidayetü fi usûli’ddin*, Thk. Bekir Topaloğlu, İfav y., İstanbul 2013, s. 76.

² Bakara, 2/286.

³ Bakara, 2/31.

⁴ Kehf, 18/101.

⁵ Eş’ari, Ebu’l Hasan Ali b. İsmail, *el-İbane an usuli’ddiyane*, Thk. Beşir M. Uyun, Taif 1990, s.138; Semerkandi, *Şerhu Fikhi’l Ekber*, Ebu Mansur Muhammed b. M. El-Hanefi, thk. A.b. İbrahim el- Ensari, s. 269-270.

⁶ Sabuni, *el-Bidaye*, s. 78.

⁷ Bakara, 2/286.

olanların sorumluluk dereceleri de fazla olacaktır ki, adalet ve musâvât-ı hukuk (hukukun eşitliği) da budur. Malı olmayanın zekâtla mükellef olmaması gibi.”¹

İmtihanın adil ve ölçülü olması, insanın iş yapabilmesi, bir şeyi kazanmaya ve kaybetmeye elverişli olması ile mümkündür. İnsanın sorumluluğu teklifi yerine getirmeye kabiliyetli olması halinde adaletlidir.² Bu duruma göre, özürlü insanların imtihanı da sahip oldukları organlara göre olacaktır. Bu durum tahsil derecesine göre memuriyet için farklı sınavlara girmek gibidir.

Teklifle sorumlu olmaya fıkhîta eda ehliyeti dendiğini biliyoruz. “Edâ ehliyetinin temelini akıl ve temyiz gücü teşkil eder. Akıl ve temyiz gücü tam olduğunda tam edâ ehliyetinden, eksik olduğunda ise eksik edâ ehliyetinden söz edilir. Bunun anlamı kişinin, hakları kullanmaya, sözlü, yazılı ve fiilî hukukî işlemleri bizzat yapmaya, dinî ve içtimâî mükellefiyetlere muhatap olmaya ve cezaî sorumluluk taşımaya ehil hale gelmesidir. Kişinin malî konularla normal seviyede tedbirli ve basiretli davranması demek olan rüşd, genelde bulûğ ile birlikte gerçekleşir. Dinî ve hukukî sorumluk için kişinin edâ (teklif) ehliyetine sahip bulunması şart olduğundan bu ehliyeti yok eden veya azaltan her kalıcı veya arızî durum - engeller gibi-, kişinin mükellefiyetini de yakından etkiler. Bu sebeple edâ ehliyeti bulunmayan gayri mümeyyiz küçük ve akıl hastaları dinen mükellef sayılmazlar. Uyku, unutma, baygınlık gibi ârizî hallerde de mükellefiyet yoktur. Hz. Peygamber “üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır; uyanıncaya kadar uyuyan, bulûğa erinceye kadar çocuk ve aklî dengesine kavuşuncaya kadar deli³ hadisi ile buna dikkat çeker. ⁴ Bu fıkhî bilgiden de anlaşılacağı gibi, engelli kişiler hakkında teklif bakımından adaletsizlik söz konusu değildir.

Sonuç

Kelam ilminde salah-aslah teorisi ile bağlantılı şekilde incelediğimiz engellilik konusu İslam düşüncesinde kötülük problemi ile bağlantılıdır.

¹ Elmalılı, VII, 997-98.

² Özsoy, *Kur'an'da Sünnetullah*, s. 113.

³ Heyet, *Diyanet İlmihali*, “ehliyet” md., darulkitab.com v2.

Kötülük problemi üzerine çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte, engellilik konusunun özelde incelendiğine rastlamadık. Yaptığımız kısa araştırmada, özürlerin, yüce Allah'ın Yaratma, Kudret, İrade sıfatlarının birer tecellisi olup O'nun uluhiyetinin ve her şeyi yaratabilir olmasının birer sonucu olduğu görülmüştür.

Allah'ın adalet ve hikmet sahibi olduğuna inanıyoruz. Adalet, bir şeyi olması gereken yere koymak, hikmet ise her şeyi belirli gaye ve faydaları hedef alarak yapmadır. Hikmet ve adalet çerçevesinde engelli yaratılışlar İslam düşüncesinde, kötülük problemi ile birlikte incelenmiştir. Bu çerçevede şunu ifade etmek gerekir: İnsan hayatı yüce yaratıcının emri ile ortaya çıkmış; insan olma keyfiyeti O'nun lütfunun ve kereminin sonucudur. Engeller, Allah'ın yaratma, irade ve tekvin sıfatıyla ilgili olarak bir tür ıztırari kaderdir. İztirari kader tekvinî şeriatın bir yansıması olması sebebi ile insanın bunlara karşı Allah'a itiraz etmesi, "haksızlık ve adaletsizlik yapıldı" düşüncesine kapılması, inançlarımız açısından uygun değildir. Çünkü haksızlık var olan bir hakkın verilmemesi ve iptalinden doğar. Halbuki insanın mahluk olarak Allah'a karşı böyle bir itiraza hakkı yoktur.

Engellilik halleri İslam düşüncesinde, Mu'tezile'nin ortaya attığı salah-aslah teorisi ile de ilgilidir. Bu çerçevede Mu'tezile, kulun lehine olanı yaratmak ve vermesinin Allah'a vacip olduğunu ifade etmiş; bunun hikmet ve adaletin gereği olduğu düşüncesini savunmuş ve aksi durumun abes ve sefeh olacağını dile getirmiştir. Ehl-i Sünnet kelimcilerinden Maturidi çizgisini izleyenler ise engellilik ve şer gibi gözükken şeylerde, Allah'ın ibret ve ders vermek gibi hakimane hedefleri gözettiğini, Allah'ın verebileceği bazı azapları hatırlatma ve yaratıcının kudretine dikkat çekme açısından bu fiillerde, bizim ilk anda bilme imkânımız olmayan yönler bulunduğunu ifade etmişlerdir. Mutezile de Allah'ın adl'ine iman eder ve bu gibi açıklamalar yapar. Meseleyi eserlerinde, elemeler, 'avd ve ta'vid gibi kavramlarla ele alırlar.

Eş'ariyye ise Allah'ın iradesinin hikmet ve maslahatlarla sınırlanamayacağı düşüncesi ile bu tür hikmet görüşünü reddetmekle birlikte onlar da, Allah'ın hikmet sahibi olduğunu ifade ederler. Ancak bu hikmetin fiilin failin amacına uygun olması manasında olduğunu kabul

ederler! Vücubla değil, uluhiyetin şiarından, “fa’âlün limâyürid” gerçeğine uygun olarak gerçekleşeceğini belirtirler. Sonuçta insana zahiren kötü gelen, şer, musibet ve engellilik gibi hallerin yaratılmasında Allah hikmet sahibidir. Kur’an ayetleri ve bu naslar üzerinde imal-i fikir yapan mütefekkirler, Hakim’den ancak hikmetin tecelli edeceğini söylemişlerdir.

Bibliyografya

Alusi, Şihabu’-d-din Mahmud b. Muhammed b. Abdullah el- Hüseyini, *Ruhu’l- meani fi tefsiri’l Kurani’l azim fi seb’i’l-mesani*, Mektebetu’ş-Şamile.

Albayrak, Halis, *Kur’an’ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule y., İstanbul 1992.

Aydın, Ali Arslan, *İslam İnançları ve Felsefesi*, DİB. yay., Ankara tsz.

Aydın Salih, *İnsanın Güven Sorunu*, Ravza y. , İstanbul 2010.

Aydın, Hüseyin, *Yaratılış ve Gayelilik (Teleoloji)*, DİB. y., Ankara 2002.

Alper, Ömer Mahir, *Varlık ve İnsan*, Klasik yay., İstanbul 2010.

Abdülbakî, Muhammed Fuat, *Mu’cemu’l-Müfehres*, Çağrı y. İstanbul 1984.

Altuntaş, Ramazan, “Allah’ın Yaratıklara Acı Çektirmesi”, *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (2005).

Ali el - Kari, *Fikhu’l Ekber Şerhi*, Trc. Y.Vehbi Yavuz, Çağrı y., İstanbul 1979.

Bağdadi, Ebu Mansur Abdulkahir b.Tahir et-Temimi, *Kitabu Usuli’ddin*, Beyrut tsz.

Büyük Haydar Efendi, *Usul-i Fıkıh Dersleri*, Üçdal nşrt. y., İstanbul 1966.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Muvazzah İlm-i Kelam*, Bilmen yay., İstanbul tsz.

Beydavî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nâsiruddin, *Envaru’t-tenzil ve hakaiku’t-te’vil*, Şeyhzade Şerhi kenarında, İhlas vakfı y., İstanbul 2010.

Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Şuabu’l-İman*, Mektebetü Şamile, Kütübü’l Mütûn.

Buhari, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah, *Camiu's-Sahih el-Muhtasar*, thk. Mustafa Dib el-Beğa İbn., Kesir y. Beyrut, 1987.

Bircan, Hasan Hüseyin, *İslam Felsefesinde Mutluluk*, İz yay., İstanbul, 2001.

Bolelli, Nusrettin, *Belâgat, İfav y.*, İstanbul, Kur'an blm.

Canan, İbrahim *Kütüb-i Sitte Tercümesi ve Muhtasarı*, Akçağ y. Ankara, 1993.

Dugaym, Semih, *Mevsuatu ilmi'l kelim*, Mektebetü Lübnan nşr. 1997.

Eş'ari, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail, *el-İbane an usuli'ddiyane*, Thk. Beşir M. Uyun, Taif 1990.

Ebu Hayyan, Muhammed b.Yûsuf b. Ali b.Yusuf b. Hayyan, *Bahru'l-Muhit*, <http://www.altafsir.com> (Mektebetü's - Şamile içinde)

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Din Kur'an Dili*, Eser Kitabevi baskısı, İstanbul tsz.

Ebus'suud, Muhammed b. Mustafa el-İmadi, *İrşadu akli's-selim, ila mezaya'l-Kur'ani'l-kerim*, <http://www.altafsir.com> (Mektebetü's-Şamile içinde)

Ebu'l İzz, Ali b. Ali b. Muhammed, *Şerhu akideti'tahaviyye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Al-Resalah., y. Beyrut 1997.

Eş'ari, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail, *Makalatu'l-İslamiyyin*, thk. Helmut Riter, Alman Müsteşrikleri y., Kaysbedan, 1980.

Eser, Mithat, *Engelli Sahabiler*, Nesil y., İstanbul 2013.

Gazzali, Ebu Hamid, *Mecmuatü'r-resail içinde Kavaidü'l akaid*, Daru'l-fikr, Beyrut 2006.

Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Diyanet Vakfı y., Ankara 1996.

Isfahani, Ebu'l Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fi garibi'l Kur'an*, thk. M. Seyyid Keylani, Beyrut tsz.

İbn Kesir, İsmail b. Ömer b. İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l azim*, thk. Sami M. Selame, Daru't-tayyibe, 1999. (Mektebetü's-Şamile içinde)

Keskin, Halife, *İslam Düşüncesinde Allah-Alem İlişkisi*, Beyan y., İstanbul 1996.

İbn Rüşd, *Faslu'l-makal el-keşf an minhaci'l-edille* (Felsefe – Din İlişkileri) hz. Süleyman Uludağ, Dergah yay., İstanbul 1985.

İbn Abbas, *Tenvirü'l-mikbas min tefsir-i İbn Abbas*, Tefsirler, (Mektebetü'ş-Şamile içinde).

İbrahim Canan, *Kütüb-ü Sitte Terceme ve Muhtasarı*, Akçağ y., Ankara, 1993.

Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *El-Camiu liahkami'l-Kur'ani'l-Kerim*, M.Şamile.

Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Kitabu't-Tevhid*, Thk.: Fethullah Huleyf, Mektebetü İslamiyye, y. İstanbul 1977.

Manafov, Rafiz. *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise*, İz y., İstanbul 2007.

Nesefi, Ebu'l-Muin b. Meymun, *Tabıratu'l-Edille*, thk. H.Atay-Ş.Ali Düzgün, DİB y., Ankara 2003.

Heyet, *Kelam Elkitabı*, Grafiker y. 1. baskı, Ankara 2012.

Ulutürk, Veli, *Kur'an-i Kerimde Yaratma Kavramı*, İnsan y., İstanbul 1995.

Karagöz, İsmail *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, DİB.y., Ankara 2005.

Ulutürk, Veli, *Kur'an-i Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, Nil, y., 1994.

Ökge, Ahmet, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan y. İstanbul 1997.

Özdemir, Metin, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Furkankitaplığı y. İstanbul 2001.

Sabuni, Nureddin, *el-Bidayetü fi usûli'ddin*, thk. Bekir Topaloğlu, İfav y. İstanbul 2013.

Özemre, Ahmet Yüksel, *Vahye Göre Akıl*, Şule yay., İstanbul 2006.

Soyalan, M.Yaşar, *Elmalı Tefsirinde Kur'ani Terimler ve Deyimler*, Tuğyan md., Ağaç y.,

Şehristani, Muhammed b. Abdülkerim b. Ebi Bekir, *El- Mülal ve'nmihal*,

Daru'l Ma' rife, Beyrut, 1996.

Özemre, Ahmet Yüksel, *Vahye Göre Akıl*, Şule yay., İstanbul 2006.

Pezdevi, Ebu Yüsr Muhammed, Ehl-i Sünnet Akaidi, trc. Ş.Gölcük, Kayıhan y., İstanbul 1980.

Taylan, Necip, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, İfav yay., İstanbul 1994.

Topaloğlu, Bekir, "Adl", *DİA*, I, İstanbul 1988.

Razî, Fahrüddîn Muhammed b. Ziyâuddîn Ömer b. el-Hüseyin el-Kureşî, *Mefatihü'l- Gayb*, Hazırlayan: İhyau't-turasi'l-Arabi, Beyrut 1999.

Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, Zaman, gzt. y., İstanbul 1998.

Yurdagür, Metin, *Allah'ın Sıfatları - Esmâ-i Hüsnâ*, Marifet yay., İstanbul 1984.

Zemahşeri, Ebu'l Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an hakaiki'tenzil*, Thk.: Abdurrezzak el-Mehdi, İhyau't-turasi'l-Arabi, Beyrut 2001.

www.sgkrehberi.com/haber; 6.02.2014

www.eyh.gov.tr erişim: 6.02.2014